

בעזרת השם יתברך

קונטרס

# לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

**בראשית תשב"ח (חלק ב)**

**בַּח מַעֲשָׂיו הַגִּיד לְעַמּוֹ לְתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם**

- ביאור מאמר רבי יצחק שבתחלת דברי רש"י, שהכל קאי על לעתיד
- לבא • גמרא ומהרש"א: מענת בני אפריקא בימי בית שני שארץ ישראל שייד לבני כנען, ומה שהשיבו להם • ירושת הארץ הוא רק בתנאי של שמירת התורה • רמב"ן: בבריות ששת הימים נרמז בכל יום, מה שיארע בהאלף שנים שכנגדו • בימי תלמי המלך היה חושך בעולם ג' ימים, כשנכתבה התורה יוונית • שיש להזהר מפני הקטרוג • עיקר התשובה יהיה לאחר ביאת המשיח, אבל גם בתחילה מוכרח שישובו בתשובה • פסיקתא: המלך המשיח ישמיע לישראל הגיע זמן גאולתכם. ואם אין אתם מאמינים, ראו פאור הגדול שזרח עליכם •

נעתקו בלשון אידיש

**בהוספת ביאורים והערות**

**להבנת הענין**

שנת תשפ"ג לפ"ק



יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

צו מנרב זיין רופט: 1-718-388-5519 | דורך קרעדיט קארד: 1700 # 845-366-2793

21) מינוט מתוך 57 זייער קלאר \*\*\*\*

לשון קדשו - קונטרס רנב

לשון קדשו:

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פעקס: 718-650-2970

פאר הערות דרוק 3

929-522-1515

דרוק 1 דערנאך 950 צו הערן די רעקארדינגס.

ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-3333419

16→1→128. 2

קול אוצר יהודא

## • ברכת מזל טוב •

הר"ר אלעזר מענדל לויפער הי"ו

להולדת בנו למזל טוב

והזמן גרמא לחכיר לו טובה על מסירתו הנאמנה מדי שבוע בשבוע  
בברכת, מערכת לשון קדשו

הר"ר טובי' גדלי' פריינד הי"ו

לנישואי בנו החתן יעקב יושע נ"י

עב"ג בת הר"ר ליפא גרינבוים הי"ו (ב"ר מאיר הערש)

זכות וברכת רביה"ק זי"ע יחול על ראשם, שיזכו לרוות רב נחת ודקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

## • יהם יעלו לזכרון •

הרה"ח היקר באנשים, התנהג ביושר ובאמונה לשמור  
מוצא שפתיו ודיבורו, רבן בצדיקי הדור והלך בדרך

רבי טובי' גדלי' ע"ה לעפקאוויטש

ב"ר יצחק אייזיק ז"ל

נפטר ל' תשרי תשנ"ד

הרה"ח ירא ה', והיר בקיום המצות לעשותם בדרך ההלכה  
והמנהגים, הרבה פעלים לתורה, רחמים ומוקיר רבן, נשא ונתן  
באמונה, ודבק ברבו הגה"ק מוה"ר"ם בריסם ממאשנאד זצ"ל

רבי יחזקאל שרגא ז"ל פריעדמאן

ב"ר שלמה שבתי ז"ל

נפטר ב' חשוון תשנ"ב

האשה החשובה

מרת בתיה ע"ה

בערקאוויטש

בת הרה"ח ר' יונתן בנימין פייערוערקער ז"ל

נפטרה ל' תשרי א' דר"ח חשוון תשפ"א

נחמנו נחמנו

הרה"ח תלמיד חכם מופלג, רודף צדקה ובונה עולמות של  
תורה, דבוק ברביה"ק בכל לבבו, והתענג ב"לשון קדשו"

רבי אברהם מאיר ז"ל יאזשעף

ב"ר משה מנחם ז"ל

של"ח ביום אסרו חג כ"ד תשרי תשפ"ד

הרה"ח רבי משה אפרים ז"ל ב"ר אריה ז"ל הערשקאוויטש



KolSatmar.com

## קושיזות ודקדוקים בתחלת התורה

### הקדמה לקושיא ה'

ברש"י: לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם, ומה טעם פתח בבראשית. משום כח מעשיו הגיד לעמו לַתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גוֹיִם, שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, ואומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. לאמר זען.

[אויף] בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, ברענגט דאָךְ רש"י צי", דעם מאמר חכמינו ז"ל<sup>א</sup>, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מֵהַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם (בא יב, ב), וואָס איז ראשונה לכל המצות, ומה טעם פתח בבראשית. משום כח מעשיו הגיד לעמו לַתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גוֹיִם (תהלים קיא, ו), [שאם] די אומות העולם וועלן זאגן לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממין, [הם אומרים להם כי] דער בורא כל עולמים זאגט [אין די תורה אז] ער האָט באַשאַפֿן די וועלט, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם [ונתנה לנו].

<sup>א</sup> ברש"י ריש פרשת: אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית. משום כח מעשיו הגיד לעמו לַתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גוֹיִם, שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה, ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

<sup>ב</sup> דבריו רש"י הם שילוב ב' מאמרי חז"ל. דתחילת דבריו איתא בילקוט שמעוני (בא, רמז קפז): הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם, אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם, ולמה התחיל מבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לַתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גוֹיִם. [ומציין שם שמקורו בתנחומא, והוא בתנחומא ישן (בפרשתן, סימן יא) וז"ל: אמר ר' יצחק לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מהחודש הזה לכם, ולמה כתב מבראשית, להודיע כח גבורתו, שנאמר כח מעשיו הגיד לעמו לַתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גוֹיִם].

והמשך דבריו הם בבראשית רבה (א, ב): רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח, כח מעשיו הגיד לעמו וגו', מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום השני, מפני עובדי כוכבים ומזלות שלא יהיו מוניין את ישראל ואומרים להם הלא אומה של כוזבים אתם, וישראל משייכים אותן ואומרים להם ואתם הלא בזווה היא בידכם, הלא כפתרים ה'אֱלֹהִים מַכְפִּיל הַשָּׁמַיִם וְיִשְׁכַּב תַּחְתָּם (דברים ב, כג), העתלם ומלואו של הקב"ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו, הדא הוא דכתיב לַתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גוֹיִם וגו' הגיד להם את כל הדורות.

ועיין מה שכתב בענין זה באגרא דכלה (סוף פרשתן, בתחלת ביאורי רש"י) וז"ל: פסוק א' ד"ה בראשית. אמר רבי יצחק. רבים כתבו דאין זה המאמר בשום מקום, וכתבו דהוא אביו של רש"י. ובאמת הוא בתנחומא (ישן, המובא לעיל), וכן הוא בזוהר הק' (מובא להלן). ○ אבל יש ליישב דבריהם, דבבראשית רבה (המובא לעיל) הביא זה המאמר בשם רבי יהושע דסכנין, ורש"י ז"ל הביאו בשם רבי יצחק, כמו שכתב בתנחומא, כדי לחלק כבוד לאביו להזכיר שמו בתחילת ספרו, כן הוא בתפארת יוסף (ביאור על פירוש"י להגמ"י יוסף ויוזל סג"ל אב"ד לעסלא, יצ"ל בפראג שנת תפ"ה, והביא זה בשם דברי דוד שכתב שכן מצא בספרים ישנים). ○ ונראה לי עוד, דהיה לו להביא המאמר בסתם, כמו שהביא כל המדרשים בסתם. הגם שבמקומות מיוחדים הביא שמות בעלי המאמרים, זעירין אינון, ובודאי לאיזה כוונה הביאם, כמו שנפרש א"י"ה אם יהיה ה' עמנו. על כרחך צריך לומר בכאן, דלכבודו של אביו הביאו. ○ ובפרט לפי המקובל מדור אל דור ונמצא כתוב בשלשלת הקבלה, ובסדר הדורות, שרצו ליקח מאביו של רש"י ז"ל אבן טובה לעבודתו זרה' בעד הון רב, ולקחו והטילו לים, ועל כן הבטיחוהו מן השמים שיהיה לו בן שיאיר עיני כל ישראל בתורתו. ומקובל ביד חכמי האמת (עיין בספר הרוקח) שצריך כל אחד לרמוז את שמו בתחלת ספרו, ומאור עינינו רש"י ז"ל לגורל ענוותנותו רָמַז שם אביו בתחלת ספרו אמר רבי יצחק, לרמוז על כל הספר מתחילתו ועד סופו שכל זה אמר רבי יצחק, להיות אביו הצדיק ברוב חסידותו פעל זה, ולאורו נסע ונלך בכל התורה, והיה זה שכרו מאת השי"ת.

ומה שכתב האגרא דכלה דכן הוא בזוהר הק', הכוונה רק על התחלת המאמר, דהיינו הקושיא, וכוונתו דגם שם נאמר לו בשם 'רבי יצחק'. - וז"ל הזוהר בזה (בא דף טז): אָמַר רַבִּי יִצְחָק, לֹא אֶצְטִיר אֲוִרִיתָא לְמַכְתָּב אֱלָא מֵהַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים. מֵאֵי טַעְמָא, מֵשׁוּם דְּשִׁירֹתָא דְּסִינְיָא הָרִי, וְעַל דָּא אֲוִרִיתָא הָהּ אֶצְטִירִין לְמַכְתָּב מִהָכָא, דְּהָא קִבְּדִישָׁא בְּרִיךְ הוּא אֲתַקְשֵׁר מְלָה וְעוֹיִ"שׁ מִירוּצוֹ בְּאִפּוֹן אַחֵר, לְפִי דְרַכּוֹן.



נָאָר מ'פֿלאַגט זיך [צו זאָגן פֿשט] אין די מימרא.  
[און] טאַקע [נאָך] דער רמב"ן.

### קושיא ה

וקשה מהו התירוץ של רש"י, דהלא כאן מבואר רק ענין בריאת העולם, והיכן נרמז כאן ענין נתינת הארץ לישראל.  
ועוד הקשה רמב"ן דמהו הקושיא של רש"י, דהלא צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלקים, כי הוא שורש הַאֲמוּנָה

(ה) קודם פרעגט דער רמב"ן, ממה נפשך, דאָ [בפרשת בראשית] שטייט דאָך נישט מער [ווי] נאָר אַז דער בורא כל עולמים האָט באַשאַפֿן די וועלט, [אַבער דעס אַז] ברצונו נטלה [מהם ונתנה לנח], נו דאָס מוז מען דאָך סיי ווי סיי וויסן [ממקום אחר].

[ובעיקר הקשה ברמב"ן, וכי] נאָר וועגן דעם [נאמרה פרשה זו, והלא בלאו הכי צריך לכתוב כל מעשה בראשית, שהרי] דאָס איז דאָס ערשטע פון אַלדינגס, די גאַנצע אַמוּנָה [שהקב"ה ברא העולם, ליגט דאָך אין די פסוקים].<sup>1</sup>

[און אויב]<sup>2</sup> ווייסט מען עס אָן דעם, נו וואָס שטייט דען דאָ מער, וויאַזוי ווייסט מען דאָ מער [וועגן] פון אָרץ ישׂרָאֵל, אַז ברצונו נתנה [לנו].

<sup>1</sup> ברמב"ן ריש פרשת (א, א): אמר רבי יצחק לא היה וכו', משום כח מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לַעֲמוֹ וכו'. וזו [מדרש] אגדה בלשון שכתבה רבינו שלמה בפירושו.

ויש לשאול בה, כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלקים, כי הוא שורש הַאֲמוּנָה, ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון, הוא כופר בעיקר ואין לו 'תורה' כלל.

והתשובה, מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מוכר מן המקראות, ולא יודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה, ויודעיו חייבין להסתיר אותו. לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא, והסיפור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים, והאריכות ביצירת אדם וחווה, וחטאם וענשם, וסיפור גן עדן וגירוש אדם ממנו, כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתובים. וכל שכן סיפור דור המבול והפלגה, שאין הצורך בהם גדול, ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה, ויאמינו בכלל בנזכר להם בעשרת הדברות (יתרו כ, יא) 'פִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, ותשאר הידיעה ליחידים שבהם [על דרך] הלכה למשה מסיני, עם התורה שבעל פה.

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה בבראשית ברא אלקים ויספר כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידי וכל שֶׁת תחת רגליו, וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו וכו', אם כן ראוי הוא, כאשר יוסף הגוי לחטאו, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלקים בְּאֶרֶץ מעולם, וכל שכן עם המסופר בכתוב (נח ט, כז) כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם, ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב. אבל יירשוה עבדי ה' זרע אוהבו, כענין שכתוב (תהלים קה, מד-מה) וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גִּזְיוֹם וְעָמַל לְאֲמִים וַיִּרְשׁוּ, בְּעֶבְרִי יִשְׁמְרוּ חֻקֵּי וְתוֹרָתוֹי יִנְצְרוּ, כלומר שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שִׁדְעוּ כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם.

ואשר יבאר הפירוש שכתבתי, לשונם בבראשית רבה (א, ב) שאמרוה שם בלשון הזה, רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח, כח מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לַעֲמוֹ (תהלים קיא, ו) וכו'. [והמשך לשון המדרש המובא כאן ברמב"ן, כבר הובא לעיל בהערה ב (ד"ה והמשך דבריו)].

וכבר בא להם ממקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית, אמרו רבותינו ז"ל (הובא בפתיחה לספר המורה להרמב"ם, ומקורו במדרש שני כתובים הנדפס בבתי מדרשות ח"ד) כח מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לַעֲמוֹ, להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב בְּרִאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים. אם כן נתבאר מה שאמרנו בזה.

<sup>2</sup> בדברי הרמב"ן מובא לכאורה רק קושיא זו השניה שבאות זה, וקושיא הראשונה שבאות זה דמתנת הארץ כבר יודעין ממקומות אחרים שבתורה, הוא הוספת קושיא מדברי רבינו, והוא כנראה מדברי שאר מפרשים.

<sup>3</sup> כאן חוזר רבינו לקושיא הראשונה שהתחיל באות זה.



ח

פירוש הרמב"ן במאמר רבי יצחק

והרמב"ן לדרכו מבאר בזה, כי עבור עיקר האמונה היה סגן בפסוקים הנאמרו בתורה בקצרה, וכגון כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ולא היה צורך להאריך כל כך במעשה בראשית, שהם סודות נוראים שבלאו הכי אינם מובנים רק ליחיד סגולה על פי קבלה בתורה שבעל פה עד מסיני

[ולכן] גייט ער עפעס אַוועק [הרמב"ן], און זאָגט<sup>1</sup> [אז] וועגן דער אַמונה, [איז דאָך] סיי ווי סיי, דאָס פאַרשטייט מען נישט [ענין מעשה בראשית] נאָר ייִדיי סגולה, [שיש בזה סודות נוראים במעשה מרכבה], נישט יעדער פאַרשטייט. און אַזוי מ'זאָל וויסן [די אַמונה כפשוטה] איז גענוג [ווען] ס'שטייט [נאָר כגון] **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ**, ביי מַצֹּת שֶׁבֶת [יתרו כ, יא. תשא לא, יז], ס'שטייט דאָךְ כמה פעמים אין די תורה די אַמונה, האָט נישט אויסגעפעלט דאָס [דוקא].

ט

אמנם מה שהתורה האריכה כל כך בכל ענינים אלו, ובעניני דור המבול והפלגה וכדומה כדי להודיע כי כן הוא משפט האלקים בארץ מעולם, שגורש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, ויירשוהו עבדי ה' ורע אוהבו, כענין שכתוב [וְיָתֵן לָהֶם אֲרָצוֹת גֹּזִים וגו'] פֶּעֶבֶר יִשְׁמְרוּ חֻקֵּיו וְתוֹרָתוֹ יִנְצְרוּ. והוא בכדי שידעו ישראל כי בעבודתו ינהלה, ואם יחמאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניו

דער עיקר איז, אַזוי גייט דעם רמב"ן'ס דרך. ער ברענגט דעם מדרש - ס'איז דאָ אַנדערע לשונות אויך אין מדרש, - אַז מ'וועט זיי ענטפערן [להאומות], כַּפְתָּרִים הַיִּצְאִים מִכְּפָתָר [השמידם וישבו תחתם] (דברים ב, כג), [וישיבו להם דהלא] בְּזוּזָהּ [היא] בְּיָדְכֶם, ס'איז אַלעס געגאַנגען מיט [גזל], זיי האָבן אַלע גענומען איינער פונעם אַנדערן.

און [אז דער עיקר פרשה קומט צו זאָגן דעם ענין פון] וְתָקִיא אֹתָכֶם הָאָרֶץ<sup>2</sup>, דורך די זינד האָט מען אַוועקגעשיקט, דער גאַנצער המשך די גאַנצע פרשיות.

י

ובביאור קושיא רבי יצחק מבאר עוד, כי עיקר הקושיא הוא רק על 'סדר' פרמי מעשה בראשית, דלמה הוצרך לבאר מה נברא ביום ראשון ומה נברא בשאר הימים, וכדמוכח בבראשית רבה שהקשו כן

ער ברענגט צי נאָך אַן אַנדערן מדרש שטייט דעם לשון, אין מדרש רבה<sup>3</sup> שטייט טאַקע אַזוי, מפני מה גילה הקדוש ברוך הוא לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני, די גאַנצע טעג, דער גאַנצער 'סדר' [הבריאה של ימי בראשית. זאָגט דער מדרש דאָס איז] אויך וועגן כֹּחַ מַעֲשֵׂיו [הגיד לעמו], מ'זאָל נישט זאָגן [לישראל לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים], איבערדעם [איז] כֹּחַ מַעֲשֵׂיו הַגִּיד לְעַמּוֹ, [כדי] לִתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם, אַזוי וועט מען וויסן.

אַזוי זעט אויס איז 'זיין' דרך [של הרמב"ן].

<sup>1</sup> בבראשית רבה (א, ב). וכבר הובא לשון המדרש לעיל בהערה ב (ד"ה והמשך דבריו).

<sup>2</sup> פירוש: גערויבט. מלשון בִּיזָה.

<sup>3</sup> בפרשת אחרי (יח, כח): וְלֹא תָקִיא הָאָרֶץ אֹתָכֶם בְּטִמְאָכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לְפָנֶיכֶם.

<sup>4</sup> בבראשית רבה (א, ב). וכבר הובא לעיל בהערה ב (ד"ה והמשך דבריו).



יא

מה שעדיין קשה לדרך הרמב"ן

אמנם לכאורה אכתי לא מובן תירוצו של רבי יצחק לפי זה, דאם הקושיא הוא רק על 'סדר' הבריאה  
מה נברא ביום ראשון ושאר הימים, אם כן האיד מתורין זאת עם התשובה של רבי יצחק במאמרו

אָבער ס'איז אַלץ שווער צו פאַרשטיין, די קשײַא איז ווייטער קשײַא [מהו התירוף של  
רבי יצחק לפי זה]. מ'וועט טאַקע זען דעם סדר, און [מילא] איז וואָס? וועגן דעם ברויך  
מען [וויסן] מה נברא ביום ראשון ומה נברא בשאר הימים?

און וואָס איז דער [תירוף, אויף] מה טעם פתח בבראשית.

[והלא העיקר רק לידע כי] הקדוש ברוך הוא ברא העולם, [אָבער פאַרוואָס] איבערדעם  
דאַרפן וויסן אידן מה [נברא] ביום ראשון ומה ביום שני, וואָס פאַר אַ שייכות האָט  
דאָס מיט דעם.

יב

ס'איז מיר אַ חידוש, ער ברענגט פון דעם אַ ראָיָה צו זיין דרך [מדברי המדרש רבה],  
און דער אָמַת איז עס גאָר עפעס ווי אַ שטיקל מעֶשֶׂה לְסֵתֶר, ס'איז פון דאָרט  
גאָרנישט קיין ראָיָה. [דלפי קושיית המדרש רבה דמה צורך להודיע מה נברא ביום ראשון ומה נברא  
ביום שני, אם כן האיד מתורין שאלה זו בהמימרא דרבי יצחק].

[וגם מה שמבאר הרמב"ן ענין הפרשה, אויף] דעם אַז מ'זאָל וויסן אַז מ'האָט פאַר די זינד  
האָט מען אַוועקגעטריבן [אֶת יִשְׂבִּי הָאָרֶץ] און מ'האָט געגעבן [עס פאַר] אַן אַנדערן, [און  
אַז] דער בורא כל עולמים האָט [עס] געגעבן, [וכענין] וַתִּקְיָא אֶתְכֶם הָאָרֶץ, [און אַז] זיי  
האָבן אַליין גענומען [בגזל, על זה כבר ישנו שאר פסוקים אחרים, וכגון בפרשת אחרי, ופרשת  
דברים].

נו אָבער דאָס האָט דאָך נישט קיין שייכות אַז ביום הראשון [נברא שמים וארץ, וביום  
שני נקוו המים, וכדומה]. וואָס איז אַ חילוק צי מ'האָט באַשאַפן [אַז] אין איין טאָג איז  
געווען בְּרִיאַת הַמַּיִם, און איין טאָג איז געווען בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, און איין טאָג די  
מאָרֶת, און איין טאָג כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה, די אַלע, דעם גאַנצן סדר, דאָס האָט דאָך נישט  
קיין שייכות מיט דעם אַז מ'זאָל וויסן עפעס אויף נתינת הארץ לישראל.

עין באורך בפ' המזרחי שהקשה כעין זה על הרמב"ן [וכן הקשה גם קושיא ח דלהלן], וכן בדברי יואל הובא  
קושיא הלזו בשם המזרחי. וז"ל המזרחי על דברי הרמב"ן: ונראה לי שלא שאלתו היא שאלה, ולא תשובתו  
היא תשובה מסכמת עם לשון האגדה. שאלתו אינה שאלה וכו', ומה צורך לספור הבריאה, אם מפני המינים  
המאמינים בקדמות ומכחישים התורה, הנה יכחישו גם בסיפור הבריאה, ומה תועלת בכתיבתה [ועיין קושיא זו  
בדברי רבינו להלן בקושיא ח]. ותשובתו גם כן אינה תשובה, מפני שאינה מתיישבת אחר לשון האגדה כלל, שהרי  
פירוש "כֹּחַ מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ" לפי דעתו אינו רק על עונש אדם וחיה שגורשו מגן עדן מכון שבתם בעבור  
חטאם, ועל עונש אנשי המבול שגורשו מן העולם ונח לבדו נמלט בצדק, ועל עונש דור הפלגה שהפיצם ה'  
ממקומם בארבע רוחות העולם בעבור חטאם, לא על סיפור הבריאה, ואם כן מה טעם "הוא בראה". ואם  
תאמר, עיקר המאמר אינו רק בעבור "ונתנה לאשר ישר בעיניו", אבל "הוא בראה" כדי נסבה, הנה לנגדו לשונם  
בבראשית רבה שהביאו הוא לעזור, והוא אמרם "מה טעם גלה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה  
שנברא ביום שני", שהוא מורה על סיפור הבריאה לבדה, ומסיים בו נמי, "[בשביל] לָתֵת לָהֶם נִחְלָת גוֹיִם הִגִּיד  
לָהֶם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית", ו'מעשה בראשית' בכל מקום הוא סיפור הבריאה, כמו שאמר "להודיעם מעשה  
בראשית אי אפשר, לפיכך סתם הכתוב בְּרֵאשִׁית בְּרָא". והא דרבי יצחק אינו אלא מההיא דבראשית רבה,  
כדמשמע מלשון "משום כֹּחַ מַעֲשֵׂיו", שפירושו משום דרשנו כֹּחַ מַעֲשֵׂיו שדרשו בבראשית רבה. ומאמר "ואתם  
הלא בוזה היא בידכם" דבראשית רבה, מילתא באנפי נפשה היא, והכי קאמר, אפילו בלא טעמא ד"הוא  
בראה" היה לנו להשיב "והלא בוזה היא בידכם", ומום שבך אל תאמר לחברך.



וואָס א שייכות האָט דאָס [מיט דעם], דעס וואָס מ'האָט מַגְלָה געווען מה [נברא] ביום ראשון, ומה ביום שני.

י

קושיא ו

גם קשה, דהלא שאלתו היה על כל ספר בראשית והתחלת ספר שמות עד אמצע פרשת בא, ואם כן משמע דתירוצו קאי גם כן על כל זה. וקשה וכי כל אלו הפרשיות נכתבו רק בשביל סיבה זו, כדי שלא יאמרו לסטים שכבשתם ארץ ו' עממים?

(ו) בְּכָלֵל איז עס שווער צו פאַרשטיין [מאמר רבי יצחק].

ער הייבט דאָך אָן ס'העט גענוג געווען [להתחיל התורה] פון הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם, [ועל זה מתרץ] דהוא משום פֶּחַ מַעֲשֵׂי הַגִּיד לַעֲמוֹ. וקשה דאם כן נמצא איז דאָך די גאַנצע פרשה, דער גאַנצער סדר בְּרָאשִׁית און א גרויס חלק פון שְׁמוֹת ביז אינמיטן פרשת בא, לכאורה שטייט אַלץ נאָר וועגן דעם צוועק, שלא יאמרו לסטים אַתֶּם? נו 'וואָס, ווער, ווען'. וואָס איז דער גאַנצער [ענין, נאָר וועגן שלא יאמרו לסטים אתם]?

יד

קושיא ז

גם על שאלתו תמוה, וכי היה סבירא שלא לכתוב כלל כל מעשי האבות ותולדותם, והלא צריכין אנו לידע דרכי האבות ומקורן של ישראל, כדי להדבק בדרכיהם, אשר זהו כל זכותינו וקיומנו

(ז) און דערנאָך [קשה עוד, דהלא אם יתחיל מהחודש הזה לכם, נמצא] ס'וועט דאָך גאַרנישט שטיין די גאַנצע יִדְעָה פון די אַבֹת הַקְדוּשִׁים? [וואס כן] פון וואו וועט מען וויסן [וועגן] אַבְרָהָם אַבְיָנוּ, מיט יִצְחָק'ן, און יַעֲקֹב'ן און די הייליגע שְׁבָטִים. דעם גאַנצע, אַז מ'זאָל מיר גיין בְּדֶרֶךְ הָאֲבוֹת [ולעזור זכותם, וכדכתיב] זָכַר לְאַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב [תשא לב, יג. עקב ט, כז], מ'זאָל וויסן דעם גאַנצן מְקוֹר [ושורשם של בני ישראל], אַלעס איז דאָך [נכלל] אין דעם [בכל אלו הפרשיות]. [וכי] דאָס גאַנצע האָט מען געקענט אַרױסלאָזן?

טו

ישׁוב לקושיא ז

אלא שהיה אפשר לתרץ בזה, כי לעולם אין כוונת השאלה שלא יכתבו כל אלו הפרשיות בתורה כלל, אלא שלא היה לו "להתחיל" בזה, רק עם המצות שנצטוו בה ישראל, ואחר כך יספר תולדות האבות הק'

נאָר איך קען זאָגן<sup>א</sup> [דכוונת שאלת רבי יצחק הוא] אַז דאָס האָט געדאַרפט שטיין 'שפּעטער'. [וכוונת השאלה] ווייל דער עיקר תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה איז דאָך וועגן די מַצֹת, [ממילא] האָט מען געדאַרפט אָנהייבן ביי די מַצֹת, און [מעשה בראשית ותולדות האבות] דעם זאָל נאָר שטיין שפּעטער, מ'מיינט נישט [צו פרעגן אַז] ס'זאָל 'גאַרנישט' שטיין, נאָר פאַרוואָס מ'האָט אָנגעהויבן מיט דעם. דאָס קאָן מען אפשר פאַרענטפּערן.

טז

מה שעדיין קשה על הישוב לקושיא ז

אבל אם הקושיא היה רק באופן זה למה "התחילה" התורה בזה, לא יובן התירוצו של רבי יצחק, דאם הכוונה רק בכדי לסתור טענת האומות העולם דלסטים אתם, היה סגי בהודעה זו גם אם היו נאמרו אלו הפרשיות באמצע או בסוף התורה אָבער דער אָמֶת [לפי זה עדיין לא מובן 'תירוצו' של רבי יצחק, דלפי זה] אָבער די אַלע ענינים דאָס האָט דאָך נישט אַזאָ גרויס שייכות [לסתור טענת אומות העולם שלא יאמרו

<sup>א</sup> וכמו שמפרש כן בכלי יקר כאן. ומביאו רבינו בכ"מ.



לסטם אתם], מ'זאל וויסן די מעשה פון אברהם אבינו מיט יצחק אבינו, מיט דער עקידה, מיט די אלע ענינים [פון] מ'סירת נפש, אלעס וואס אידן ברויכן צו וויסן, דאס אלעס [כשלעצמו, וואלט איך געזאגט] זאל מען אוועקשטעלן אויף שפעטער, [ומה שהתורה 'התחילה' דוקא בזה] דאס גאנצע איז וועגן דעם וועגן נתינת הארץ?

ס'איז דאך א פלא פון אן ענין.

ז

## קושיא ח

גם תמוה עוד בתירוץו של רבי יצחק, וכל כל אלו הפרשיות שבתורה נאמרו רק עבור הגוים? כדי להודיע להם כי נתינת הארץ לישראל הוא מאת הקב"ה. והלא הם אינם מאמינים בתורה

ח) און דערנאך, דאס גאנצע איז געשטעלט פאר די גוים? די גוים זאלן נישט זאגן. [והלא בלאו הכי] די גוים גלייבן דאך נישט אין די תורה הקדושה.

י

ובפרט דהלא בעיקר הדבר שהקב"ה ברא את כל העולם והוא מושל בו, גם הגוים מאמינים בזה, כמבואר בנמרא וברמב"ם שמורים שהקב"ה הוא סיבה ראשונה. אלא שהם אינם מאמינים "בתורה" הניתנה לנו מסיני. ואם כן מה יוסיף תת כח במה שספרו להם מפסוקי התורה כי הקב"ה ברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

אדרבה פארקערט, אז ס'איז הקדוש ברוך הוא ברא העולם, אין דעם האָבן זיי דאך - האָבן די גוים - אויך אָמנה.

[ווי] די גמרא זאגט דאך אזוי<sup>21</sup>, [פון דארט] זעט דאך אויס רוב [האומות], זיי האָבן געגלייבט אז דער בורא כל עולמים איז א סיבה ראשונה, זיי רופן אים אַלְקָא דַּאֲלֵקִיא. [נאָר דעם וואָס] זיי גלייבן דאך אין זייערן, איז דאך אויך עס נאָר ווי א בְּחִינַת שִׁיתוּף, [כי הם טועין וסוברים כי] דער בורא כל עולמים האָט איבערגעגעבן [הנהגת התחתונים לצבא השמים]. אזוי איז דאך געווען [דער טעות פון] די עבֹדָה זָרָה.

דער רמב"ם אליין<sup>22</sup> [כשמבאר התשלשלות טעותם של דור אנוש ועובדי העבודה זרה] זאגט דאך [אויך אזוי, אז] אזוי איז געווען מיינסטענס<sup>23</sup>, רוב עבֹדָה זָרָה'ס זענען אזוי געווען, מיט דעם האָט זיך עס אָנגעהויבן. און דעם איז געוויינטליך [געווען] די עבֹדָה זָרָה

<sup>21</sup> בגמרא מנחות (ק:): אמר רבי אבא בר רב יצחק אמר רב חסדא וכו', מצור ועד קרטיגני מכירין את ישראל פירוש: בכבודן הראשון מכירין, ואין מכידין עולם] ואת אביהם שבשמים, ומצור כלפי מערב ומקרטיגני כלפי מזרח אין מכירין את ישראל ולא את אביהן שבשמים. איתביה רב שימי בר חיאי לרב, ממזרח שמש ועד מבוא גִּדּוּל שְׂמִי בָּגוּיָם וּבְכָל מְקוֹם מְקָטֵר מִגֶּשֶׁת לְשִׁמִּי וּמִנְחָה טְהוֹרָה [מלאכי א, יא] אמר ליה וכו' דקרו ליה אלקא דאלקא.

<sup>22</sup> ברמב"ם (עבודה זרה א, א-b): בימי אָנֹשׁ טעו בני האדם טעות גדול, ונבערה עצת חכמי אותו הדור, ואנוש עצמו מן הטועים היה. וזו היתה טעותם, אמרו והאיל והאלקים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם, ונתנם במרום וחלק להם כבוד, והם שמשים המשמשים לפניו, ראויין הם לשבחם ולפארים ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון הקל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו, כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו, וזהו כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם, התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארים בדברים, ולהשתחוות למולם, כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה, וזה היה עיקר עבודת כוכבים. וכך היו אומרים עובדיה היודעים עיקרה, לא שהן אומרים שאין שם אלוך אלא כוכב זה. הוא שירמיהו (י, n-t) אומר, מי לא יִרְאֶה מִלֶּךְ הַגּוֹיִם כִּי לֹךְ יֵאָתֶה כִּי כָּל חֲכָמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאֵין כְּמוֹךָ, וּבִאֲחַת יָבִיעֶרְוּ וְיִכְסְלוּ מוֹטֵר הַקְּבִלִים עֵץ הוּא, כְּלוֹמַר הַכָּל יוֹדִיעִים שֶׁאֵתָה הוּא לְבוֹדְךָ, אֲבָל טְעוּתָם וְכִסְיוֹתָם שֶׁמִּדְּרִים שׁוּה הַהֵבֶל רְצוֹנָךְ הוּא. וְאֲחֵר שֶׁאֲרָכּוּ הַיָּמִים עֲמָדוֹ בְּכֵּי הָאֵדָם נִבְיֵא שְׁקֵר, וְאֲמָרוּ שֶׁהָקֵל צוּה וְאֲמָרוּ לָהֶם עֲבָדוֹ כּוֹכָב פְּלוֹנִי אוֹ כָּל הַכּוֹכָבִים, וְהִקְרִיבוּ לוֹ וְנִסְכּוּ לוֹ כֶּךָ וְכָךְ וְכָךְ, וְהִתְחִילוּ כּוֹזְבִים אַחֵרִים לַעֲמֹד וְלוֹמַר שֶׁהַכּוֹכָב עֲצָמוֹ אוֹ הַגִּלְגַּל אוֹ הַמֶּלֶאךָ דִּיבֵר עִמָּהֶם וְאֲמָרוּ לָהֶם עֲבָדוֹנִי בְּכָךְ וְכָךְ וְכו'.

<sup>23</sup> מיינסטענס. פירושו: על פי רוב.



וואָס איז דערנאָך נַתְפֶּשֶׁט געווען צווישן אידן ביים [זמן] בֵּית ראשון, אַלעס איז געווען אַלץ 'די' בְּחִינָה, זיי האָבן געגלייבט אין באַשעפער על כל פנים, [אלא שטענענדיק] על ההשגחה על התחתונים, ולעבוד לממוצע ח"ו.

און די אומות הָעוֹלָם ווידעראום די גלייבן נישט אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, אָבער דאָס זענען זיי מְקוּבָּל [ענין סיבה ראשונה ושהקב"ה ברא העולם].

אַרִיסטוֹס' דָּרָךְ איז דאָך אויך אַזוי געווען [שחקר בחקירה שכלית, עד שהוכיח האמונה במציאות ה', ושהעולם נברא ולא קדמון, אבל לא האמין בדברי התורה ונתינתה].

יט

נו [אם כן] וואָס ברענגט מען א רֶאִיָּה פון די תּוֹרָה אַז הַקְדוּשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא ברא העולם, זיי ווייסן אַז הַקְדוּשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּרְאָה הָעוֹלָם, [דעם] האָבן זיי געוואוסט פריער, און אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה זיי גלייבן דאָך דאָס גאַרנישט<sup>ט</sup>.

כ

קושיא ט

גם הוא תמוה הדיכן מצינו זה בקורות הדורות, שהאומות יבואו ויטענו טענת לסטים אתם, עד שהצטרכו להשיב להם כתשובת מאמר רבי יצחק, מפסוקי התורה

ט) און [דערנאָך איז שווער] וואו האָט מען [דאָס] געהערט אַמאָל [טענה כזו בקורות הדורות] אַז די אומות הָעוֹלָם זאָלן זאָגן [לסטים אתם], און מ'זאָל זיי דאַרפן דערציילן מַעֲשִׂיּוֹת פון די תּוֹרָה.

(ההמשך באות כג)

כא

סיום קושיא ו וקושיא ח

[והלא מצינו, ווען] מ'האָט איין מאָל איבערגעזעצט די תורה פאַר תלמי המלך<sup>טו</sup> איז געווען חושך דריי טאַג [בעולם]<sup>טז</sup>. [און] מ'האָט געמאַכט אַ תַּעֲנִית אויף דעם, ח' טבת [ט' טבת און] עשרה בטבת, אַזוי שטייט דאָך דאָרט אין דעם פֿייט פון עשרה בטבת<sup>טז</sup>. ס'איז געווען אַ צָרָה וְחֹשֶׁךְ וְאֶפְלָה, אַז מ'האָט געדאַרפט איבערזעצן פאַר גוֹיִם די תורה הקדושה.

כב

[וואס כן קשה] וואָס האָט מען געשטעלט אַ גאַנצן חֶלֶק תּוֹרָה [נאָר אַז כדי] פאַר די גוֹיִם זאָל מען עס זאָגן ? ! [ועל כל פנים] דאָס גאַנצע ענין איז דאָך א פֿלאַ.

<sup>טו</sup> וועיין קושיא זו לעיל בתוך לשון המזרחי שבריש הערה י.

<sup>טז</sup> כמבואר בגמרא מגילה (טו), עיי"ש.

<sup>יז</sup> כמבואר במגילת תענית (פרק יג): בח' בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך, והחושך בא לעולם שלשת ימים. [והובא זה להלכה בטור ושלחן ערוך (או"ח תקפ, ב) דלכן ראוי להתענות גם בח' טבת, ובשלחן ערוך (שם, ב) הועתק לשון המגילת תענית דלעיל].

<sup>יח</sup> בסליחות לעשרה בטבת: אָזְכְּרָה מִצּוֹק אֲשֶׁר קָרָאִי. בְּשֵׁלֶשׁ מִכּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה הִכְנִי וכו'. דַּעֲכִנִי בְּשִׁמּוֹנָה בּו שְׁמָאִלִית ויִמְנִית. הֲלֹא שְׁלֹשֶׁת קִבְעֵתִי תַעֲנִית. וּמִלֶּךְ יְיָ אֲנִסְנִי לְקִתּוּב דַּת יוֹנִית וכו'. זועמתי בתשעה בו וכו', טרוף טורף בו הנותן אִמְרֵי שֹׁפָר, הוּא עוֹרָא הַסּוּפֵר [שנפטר בט' טבת]. יום עֲשִׂירֵי צוּה בֵּן בּוֹזֵי הַחוּזָה. קָתֵב לָךְ בְּסֵפֶר הַמִּחְזָה וכו' אֶת עֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה.



# לשון בראשית תשכ"ח (חלק ב) קדשו

ב  
סיום קושיא ט

און ווען איז דאָס געשען.  
איז דען 'די' מעשה אמאל געווען, אז זיי זאלן זאָגן, און מ'זאל זיי 'דאָס' דארפן  
ענטפערן. מ'זאל זיי 'דאָס' האָבן געענטפערט.  
ס'איז [דאָך לכאורה] אַ זאך וואָס ס'איז נישט געווען דעם מציאות נאָך.

בד  
קושיא י

היה לו לומר הלשון שלא יאמרו "הכנענים",  
ולמה אמר שלא יאמרו "אומות העולם"

(י) און דערנאָך, פאַרוואָס [שטייט דאָס לשון שלא יאמרו] 'אומות העולם'. [והיה לו לומר  
שלא יאמרו "הכנעניים", אז] פאַר די 'כְּנַעֲנִיִּים' זאל מען זאָגן, די וואָס מ'האָט [עס] 'פון זיי'  
צוגענומען.

כד  
קושיא יא

במדרש איתא: שְׁמַחָה לְאִישׁ, זה הקב"ה שנקרא  
אִישׁ מְלַחֲמָה, בְּמַעֲנֵה פִּי, שאמר יְהִי אור. וצריך ביאור

דער מדרש זאָגט<sup>ט</sup>, שְׁמַחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִּי (משלי טו, כג) [זה הקדוש ברוך הוא], שאמר  
וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אור. וְדָבָר בְּעֵתוֹ מַה טוֹב (סו), שנאמר וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב.  
(יא) וואָס איז דאָס עפעס [הכוונה כאן באומרו] וְדָבָר 'בְּעֵתוֹ', דארף מען פאַרשטיין.

## לז ישוב הקושיות

קודם וועל מיר קומען צום ענין, צום בְּרֵאשִׁית בְּרָא, [לכאור המאמר דרבי יצחק שהביא  
רש"י, דהוא כדין] שלא יאמרו לסטים אתם.

לח  
הוספה על קושיא ח

מי שמאמין בבורא, אין צורך לכתוב לו זאת שהכל ביד הקב"ה,  
ומי שאינו מאמין ח"ו, אם כן לא יועיל לו מה שכותבין זאת בתורה

דאָס פֿשטות - ווי כ'האָב געשמועסט פריער (בקושיא ח) - איז פֿשוט שווער אויך,  
ממה נפשך, דער וואָס ער גלייבט אַז ס'איז דאָ אַ באַשעפער, [זא] דער בורא כל  
עולמים האָט באַשאַפן די וועלט, נו מילא פאַרוואָס האָט מען עס געשריבן, [והלא גם  
בלא זה הוא מאמין שהכל ביד הקב"ה, והוא נתנה לנו. און אויב] חלילה גלייבט ער נישט [בבורא  
עולם, נו] גלייבט ער דאָך נישט [אויך] אין די תורה הקדושה.

<sup>ט</sup> בבראשית רבה (ג, א): רבי שמעון בן יוחאי פתח, שְׁמַחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִּי וְדָבָר בְּעֵתוֹ מַה טוֹב. שְׁמַחָה לְאִישׁ  
זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר (בשלה טו, ג) ה' אִישׁ מְלַחֲמָה ה' שְׁמוֹ. בְּמַעֲנֵה פִּי, וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אור. וְדָבָר  
בְּעֵתוֹ מַה טוֹב, וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב.

לט

קושיא יח

גם יש לדקדק על תשובת רבי יצחק, דלכאורה גם כל גולן יוכל להשיב כן, כי הקב"ה נתנה לך, וברצונו נמלה ממך ונתנה לי. וממה נפשך, אם יש תירון שאין זה גזילה, אם כן יאמרו התירוק, אבל מה שייך להשיב על טענת לסמיות שהקב"ה ברא העולם והוא הנותנה לו

יח) און דערנאך (הלא) יעדער גזלן קען אזוי זאגן (וכעין תשובת ישראל להאומות).

ממה נפשך, אז זיי זאגן א טענה ס'איז גזלנות, איז דא עפעס צו ענטפערן אז מ'איז נישט קיין גזלן [נאך] ס'קומט מיר, נו דארף מען צו זאגן דעם 'תירוק' [פארוואס קומט עס אים, און] 'דאס' שטייט דאך נישט. מ'זאגט נאך אז דער באשעפער האט באשאפן די וועלט, און 'ער' האט געגעבן.

[נו] קאן דאך יעדער גזלן זאגן [ווען] ער האט גענומען, [אז] דער באשעפער האט באשאפן די וועלט און 'ער' האט מיר געגעבן.

ממה נפשך, אז דו האסט נישט קיין תירוק פארוואס דו האסט עס גע'גזל'ט, וואס דערציילסטו מיר א מעשה אז דער בורא כל עולמים האט באשאפן די וועלט און דער בורא כל עולמים האט עס געגעבן. ס'איז דאך עיקר חסר מן הספר, ער זאגט נישט אויף דעם קיין 'תירוק'.

מ

הקדמה ליישוב קושיא יא

באמת בריאת האור הראשון הלא נגזל ולא השתמשו בו, ואם כן לכאורה למה נאמר על זה שמחה לאיש במענה פיו, שהיתה שמחה לפניו בבריאת האור כי טוב

[ונקדים לבאר תחילה דברי המדרש] ודבר בעתו מה טוב, דער בורא כל עולמים האט נהנה געווען פונעם אור, שמחה לאיש זה הקדוש ברוך הוא, [שנאמר] ה' איש מלחמה.

מא

[דהנה] לכאורה דעם אור האט מען דאך באהאלטן, [ואם כן] וואס איז די שמחה, לשמחה מה זה עשה [קהלת ב, ב]. מ'האט געזען ס'איז נישט פדאי פאר רשעים און מ'האט אים באהאלטן [לצדיקים לעתיד לבא].<sup>2</sup>

[א] נו פארוואס האט מען אים געדארפט ארויסציווייזן [תחילה] אז מ'זאל אים דארפן באהאלטן [דערנאכדעם].

[ב] [און] וואס איז די שמחה, ס'איז דאך הערשט דעמאלטס [מה טוב, לעתיד] ווען ס'וועט ארויסקומען.

מב

דער אמת, לויט רש"י<sup>כא</sup> נאך, האט דאך אדם הראשון [השתמש באור הזה], די ערשטע זיבן טאג האט דאך משמש געווען אלץ נאך דער אור הגנוז, לויט רש"י.

<sup>2</sup> וכמובא ברש"י כאן (א, ד): וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל וכו'. ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים, והבדילו לצדיקים לעתיד לבא..

ומקורו בגמרא חגיגה (יב): אמר רבי אלעזר, אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגזזו מהן, שנאמר (איו"ב לח, טו) וַיִּמְנַע מִרְשָׁעֵיהֶם אוֹרָם. ולמי גזזו, לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב, ואין טוב אלא צדיק, שנאמר (ישעי' ג, י) אֶמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב. כיון שראה אור שגזזו לצדיקים, שמח, שנאמר (משלי יג, ט) אור צְדִיקִים יִשְׁמַח. [וכן הוא בבראשית רבה (יב, ו), ועוד].





רוח אלקים, זה מלך המשיח.

אין מדרש שטייט, ער לייגט דאך אריין אין דעם פסוק אריין דאס גאנצע, דאס בנין מיטן חורבן, ביז ביאת המשיח, שטעלט ער אריין אין דעם איינעם פסוק פון בראשית [פסוק וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵּהוֹ וְגו'] אין די מדרשי חכמינו ז"ל.

מה

דער רמב"ן ווייטער, שפעטער דארט ביי שפּת"ה, אין אן אנדער שטיקל, זאגט דער רמב"ן אז אין די ששֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה – [והיה] יומו של הקדוש ברוך הוא אָלֶף שנים – איז מְרוֹמָז אַלְדִּינַגס וואָס ס'וועט זיך טון אין די שִׁיתָא אֶלְפֵי שָׁנִי.

רעכנט ער אויס, יום ראשון [בו נרמז ונכלל] וואָס ס'וועט זיך טון אין אָלֶף הָרָאשׁוֹן, אין ערשטן אָלֶף. ער רעכנט אויס [ווי] די אַלֶּע ענינים וואָס זענען געשען וואָס ס'איז געמאַכט געוואָרן [ביום הראשון], איז אַ רָמָז אויף די אַלֶּע מַאֲרָעוֹת וואָס זיי וועלן זיך טרעפן אין ערשטן אָלֶף.

[און] אזוי אין צווייטן, און דריטן.

[און] ביים פערטן רעכנט ער אויס ווען מ'האָט געבויעט דאָס בית המקדש, און ווען ס'איז חרוב געוואָרן, אַלֶּעס ליגט אין דעם.

און דעם אָלֶף הַשְּׁשִׁי וואָס וועט זיך טון [מרומז ביום הששי].

און דער אָלֶף הַשְּׁבִיעִי דאָס איז שְׁבַת, שְׁבַת איז קעגן אָלֶף הַשְּׁבִיעִי.

אזוי זאגט דער רמב"ן.

אַלְקִים מְרַחֵם, זה רוחו של מלך המשיח, היאך מה דאת אמר (ישע' יא, ב) וְנָחָה עָלָיו רִיחַ ה' . באיזו זכות ממשימת ובאה, המרחפת על פני הַמַּיִם, בזכות התשובה שנמשלה כמים וכו'.

<sup>כ</sup> ברמב"ן (א, ב): אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים לַעֲשׂוֹת וכו'. ודע כי נכלל עוד במלת "לַעֲשׂוֹת", כי ששֶׁת יְמֵי בְרָאשִׁית הֵם כֻּל יְמוֹת עוֹלָם, כי קיומו יהיה ששֶׁת אֲלָפִים שָׁנָה (סנהדרין צו: ועבודה זרה טו), שלכך אמרו (בראשית רבה יט, ח) יומו של הקב"ה אֶלֶף שָׁנִים. והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מַיִם וְלֹא שָׁלֵם בָּהֶם דְּבַר, והם רמז לשני אֲלָפִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם קוֹרָא בִּשְׁם ה', וכך אמרו (בגמרא שם) שני אֲלָפִים תֵּהוֹ. ○ אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור, כנגד האלף של ימות אֶדֶם, שהיה אורו של עולם, מכיר את בוראו. ביום השני יְהִי יָקִיעַ וְיִהְיֶה מִבְּדִיל, שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים. ○ ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשתה פירות, הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה (בראשית רבה סד, ד), ואז הוחל לקרא בִּשְׁם ה' (ד, כח), וְצִמְחָה צִמְחָה צִדִּיק, כי מִשָּׁךְ רַבִּים לִדְרֹעַת אֵת ה' וכו', וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסניי, ונבנה הבית ביום ההוא, ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם. ודע, כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר, ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט, כאשר נולד אברהם באלף השני, וכן תראה בכל יום ויום. ○ והיום הרביעי נבראו בו המאורות, הגדול והקטן, והכוכבים, יומו ירמזו באלף הדי', הוא החל כאשר נבנה בית ראשון, ע"כ שנה אחרי בניינו, עד אחרי הבית השני קע"ב שנה, והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור, פי קלא כבוד ה' אֵת בֵּית ה' (מלכים א' ח, יא) וכו', ואחרי כן הקטין אורם וגלו, כאשר יעדר במולד הלבנה, וזרחה להם כל ימי בית שני וכו', ושקעו שני המאורים בערב היום וחורב הבית. ○ ביום החמישי שָׁרְצוּ הַמַּיִם נֶפֶשׁ חַיָּה, וְעוֹף יָעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ, רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חורבן הבית, כי בו ימשלו האומות, ויעשה אדם כדגי הים וכו', ואין דורש את ה'. ○ ביום הששי בבוקר תוצא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרִמֵּשׁ וְחַיְתוֹ אָרֶץ לְמִינָהּ וכו', ואז נברא האדם בְּצֶלֶם אֱלֹקִים, והוא זמן ממשלתו וכו', והוא האלף הששי, כי בתחלתו ימשלו בו החיות הם המלכיות אשר לא ידעו את ה', ואחרי עשיריתו כשיעור הנץ החמה ליום (עין פסחים צד.) יבא הגואל, שנאמר בו (תהלים פט, לו) וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי, זהו בן דוד הנעשה בְּצֶלֶם אֱלֹקִים וכו'. ונראה משינוי הימים משרץ הַמַּיִם והעוף לחית הארץ, כי בתחלת האלף הששי תתחיל אומה שלטת ואימתו ותקיא יתירא, ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות. ○ היום השביעי שבת, רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים. והקל ישמרנו בכל הימים, וישים חלקינו עם עבדי התמימים. [וכן האריך בזה הרמב"ן בדרוש תורת ה' תמימה, עיי"ש].



אין די זיבן טאָג וואָס שטייט אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, די שְׁבַעַת יְמֵי הַבְּרִיאָה, דאַרטן ליגט שוין די אַלע ענינים.

מו

דער אַמֶּת איז דאָך אַסאַך זאַכן [ממאורעות שיתא אלפי שנים] זענען נאָך תּלוּי געווען אין די בְּחִירָה.

נאָר דאָס איז דאָך אַן אַלטער [שמעס], דאָס איז [דער ענין אַז] די יִדְיעָה מיט די בְּחִירָה איז דאָך נישט קיין סְתִירָה, ווי דער רמב"ם זאָגט<sup>10</sup>, [שעל זה נאמר] [ישע"י נה, ח] לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכִי.

מז

אַבער דער אַמֶּת האָט מען אַלעס געוואוסט פון פאַראויס, אַלדינגס וואָס ס'וועט זיך טון, ס'איז געווען וְדָבָר 'בְּעֵתוֹ' מה טוב.

מח

### ישוב קושיא יא

וזה ביאור המדרש בהפסוק שְׁמַחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנָה פִּיּוֹ, דהיינו בבריות האור, ולכאורה הלא נגנו האור ומהו השמחה, ולזה מסיים וְדָבָר 'בְּעֵתוֹ' מה טוב, שנאמר וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב, והיינו לעתיד לבא כשיגיע עתו, ועל זה היתה שמחה לפניו כבר מראשית הבריה

דאָס קאָן זיין איז דער מְכוּן אין מדרש. שְׁמַחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנָה פִּיּוֹ, וַיֵּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אֹר. איז דאָך די קְשִׁיָּא, לְשַׁמְחָה מה זה עוֹשֶׂה [והלא נגנו האור. ולזה מסיים] אַבער וְדָבָר 'בְּעֵתוֹ' מה טוב, ווען די צייט וועט זיין וועט עס זיין זייער גוט, אַלדינגס אין זיין צייט.

אפילו בִּיאַת הַמָּשִׁיחַ האָט אַ זְמַן, ס'קען נישט זיין נאָר אין 'דעם' זְמַן. [ווי] איך האָב שוין געזאָגט אַסאַך מאל<sup>11</sup>, איי [ס'שטייט] [סנהדרין צח]. אַז דער בורא כל עולמים [קען מאַכן] אַחֲשִׁשְׁנָה, [הכוונה כי אם זכו] נעמט מען עס [און מ'ריקט עס אויף פריער], דער בורא כל עולמים איז מְחַלֵּף דעם זְמַן, און שטעלט אַרָאפּ דעם זְמַן [הגאולה, בעת מוקדם].

אַבער אַלעס איז מִתְחַלֵּת הַבְּרִיאָה בִּזו צום סוף אויסגעזעכנט אַלעס, יעדער כַּח, מיט יעדע מינוט, יעדע רִגַע, 'וואָס' ס'האָט צו געשען, וועלעכס ס'איז די צייט [לכל דָּבָר].

נאָר דער בורא כל עולמים, לויט די מַעֲשֵׂי בְנֵי אָדָם, פירט ער [ארום] די זְמַנִּים.

<sup>10</sup> ברמב"ם (תשובה ה, ה): שמה תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה, וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע וכו'. דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה, אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר וכו', ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו, וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא, שנאמר (שמות לג, כ) כִּי לֹא יֵרָאִי הָאָדָם וְחָי, אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר (ישע"י נה, ח) כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכִי. וכיון שכן הוא, אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם, ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך וכו'. ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו, אם טוב ואם רע. וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו. [ועיין עוד בהשגת הראב"ד ובמפרשי הרמב"ם שם].

ועיין מזה גם בפירושו המשניות להרמב"ם (אבות ג, טו) ובחובות הלכות (עבודת האלקים, ח).

<sup>11</sup> בכמה וכמה דרושים, בשם הנזר הקודש (על בראשית רבה צח, ג).



[אָבער] אַלעס האָט אַ זַמן, ווען ס'ברויך צו זיין<sup>כח</sup>.

סב

ישוב קושיא ט"י

והקדמה לישוב קושיא ה-ה, וקושיא יח

כל ענין מאמר רבי יצחק במענת לסטים אתם, והתשובה  
להאומות, עדיין לא היה בעבר, אלא הכל קאי על לעתיד לבא

לְאָמיר זען [לבאר מאמר רבי יצחק].

איבערדעם מיין איך, [דהענין של] כדי שלא יאמרו לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עמים, דאָס איז קיינמאָל נאָכנישט געווען נאָך, [און] נישט פאַר דעם צוועק וואָס ס'איז דורך [שוין פֿעכר] האָט מען דאָס געזאָגט (ומיושב קושיא ט).

[אלא כל זה קאי על לעתיד לבא כדיבאר להלן. ולכן לא אמר שמא יאמרו 'הכנענים', כי לא קאי על ימי יהושע בן נון, רק על לעתיד לבא, ולכן אמר בלשון סתום שמא יאמרו 'אומות העולם', כי הכנענים כבר לא יהיו אָז יושבי הארץ<sup>כט</sup>, אלא בא לכלול גם שאר האומות שיטענו כן לעתיד, או שרי האומות למעלה, ועל דרך שיבואר עוד להלן (ומיושב קושיא י)].

סג

וכעין מה שכתב הרמב"ן בענין הברכות ויעודים שבתורה,  
שעדיין לא נתקיימו, אלא כל זה יתקיים לעתיד לבא

[והוא כעין] אַזוי ווי דער רמב"ן זאָגט אַז די אַלע פֿרכות וואָס שטייען [אין די תורה, וואָס] מ'האָט צוגעזאָגט אַם בִּחְקֵי תִלְכוּ (בחקותי כו, ג), זאָגט ער [אז] ס'איז נאָכנישט געווען קיינמאָל, [וכן] וְאֶחָדָם וְהָרַבָּה וְהָרַבָּה פְּרִי בִטְנֶהָ (עקב ז, ג), וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעַם (בחקותי שם, יב), דאָס איז נאָכנישט געווען. נאָר ס'וועט זיין נאָך ביאת המשיח.  
אַלע זאכן וועלן זיין, אָבער ס'איז נאָכנישט געווען, [ווייל] ס'איז נאָכנישט געווען דעם דור וואָס ס'זאָל פֿאַר זיין דערצו.  
אַזוי זאָגט דער רמב"ן.

<sup>כח</sup> וועיין כל ענין זה (בישוב קושיא יא) באורך וביתר ביאור בס"ג בראשית תשי"ד (לשון קדשו אות ט-ב).

<sup>כט</sup> ועוד שהרי לפי המובא להלן, הרי להכנענים כבר השיב להם גבייה בן פסיסא תשובה נצחת, כי כל מה שקנה עבד קנה רבו, ואם כן אין מקום לטעון עוד בזה רק לשאר האומות שהם מבני יפת ושם.

<sup>ל</sup> ברמב"ן בחקותי (כו, יב): ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן, לא הרבים ולא היחידים מהם, שלא עלתה זכותם לכך וכו', ועל כן תמצא לרבותינו ז"ל [בתורת כהנים ועוד] שזיכירו בפסוקים האלה לעתיד לבוא, מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושיט וכו' (תורת כהנים בחקותי פ"ב, ב), עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא (שם פ"ג, ג), כי לא נתקיים, אבל יתקיים עמנו בזמן השלימות.

ויעיין עוד ברמב"ן האוינו (לב, מ): והנה השירה הזאת אשר היא בנו לַעַד אמת ונאמן, תגיד בביאור כל המוצאות אותנו וכו'. ואמרה השירה, כי בסוף יִשֵּׁב נָקָם לַצָּרִי וְלַמְשַׁנְאִי יִשְׁלַם וכו'. וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח, כי בבנין בית שני לא הִינֵינוּ גִּזְיִם עֲמוֹ, רק לעגו עליהם (נחמ"ג, ג, לד) מִה הִיְהוּדִים הָאֲמֻלִּים עֲשִׂים, והיו גדוליהם עבדים בהיכל מלך בכל וכולם משועבדים לו, ובימים ההם לא השיב נקם לצרי ולא כפר אדמתו עמו. והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה, רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה, אבל לא ישבית זכרנו, וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה, ויכפר על חטאתינו למען שמו. אם כן השירה הזאת הבטחה מבוראת בגאולה העתידה, על כרחן של מינין. • וכך הזכירו בספרי (האוינו, פסקא מג) גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבוא, ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא וכו'. • ואילו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החזונים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן, היה ראוי להאמין בה, מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד, ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלקים מפני נביא הנאמן בכל ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום.



סד

המשך ההקדמה ל"שוב קושיא ה-ח, יח

איתא בגמרא, דבני אפריקא באו לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, ואמרו ארץ כנען שלנו היא, דכתיב ארץ כנען לגבלתיה. והשיב להם גביהם בן פסיסא, מהיכן אתם מביאים ראיה, מן התורה, אף אני אביא ראיה מן התורה שנאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, ועבד שקנה נכסים הם של רבו

[ויבאר הענין בהקדם וואס] די גמרא זאגט<sup>א</sup> ביי אלכסנדר מוקדון, [ווען] די בני אפריקא זענען געקומען לדון'ען<sup>ב</sup> [בטענה נגד ישראל, כי ארץ ישראל שייך להם, שנאמר] **לְאָחִיו 'כְּנָעַן' לְגַבְלֶתֶיהָ סָבִיב**, זיי זענען געקומען לדון'ען אז ס'גיהער זייערס'לי, זיי האבן גערופן [לדין], זיי זענען זיך געגאנגען לדון'ען ביי אלכסנדר מוקדון. און גביהא בן פסיסא האט געענטפערט [דנען] ער איז אן עבד [לאחיו], ומה שקנה עבד קנה רבו.

סה

פרעגט דער מהרש"א<sup>ה</sup>, [על פי מה שביאר שם דלכאורה] וואס האט ער [גביהא בן פסיסא] עפעס געדארפט זוכן זיך א ראיה פון די תורה [מהא דכתיב ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו. נאך ווייל די בני אפריקא] זיי האבן געפאדערט פון די תורה, ווארן ס'שטייט ארץ כנען, האט ער געענטפערט [גם כן בראיה מן התורה שהם עבדים, וכל] מה שקנה עבד קנה רבו.

<sup>א</sup> בגמרא סנהדרין (אז): כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו, ארץ כנען שלנו היא, דכתיב ארץ כנען לגבלתיה [פירש"י: דלהך ארעא קרי ארץ כנען], וכנען אבוהון דהנהו אינשי הוה [ואתם ירשתם שלא כדון, דשלנו הוא, דנען אבינו היה]. אמר להו גביהא בן פסיסא לחכמים, תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרוס מוקדון, אם ינצחוני, אקרו הדיוט שקננו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אקרו להם תורת משה נצחתכם. נתנו לו רשות, והלך דון עמהם. אמר להם מהיכן אתם מביאים ראיה, אמרו לו מן התורה, אמר להן אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנאמר (נח ט, כ) ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי. ולא עוד אלא שהרי כמה שנים שלא עבדתונו. אמר להם אלכסנדרוס מלכא החזירו לו תשובה, אמרו לו תנו לנו זמן שלשה ימים, נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה, מיד ברחו והניחו שדותיהן כשהן זורעות וכרמיהן כשהן נטועות, ואותה שנה שביעית היתה.

<sup>ב</sup> פירוש, להתדיין ולדון עמהם בדיון.

<sup>ג</sup> בפרשת מסעי (לר, ב): זאת הארץ אשר תפל לכם כנחלה ארץ כנען לגבלתיה. ולהלן (שם, יב): זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב.

<sup>ד</sup> כי היו מבני כנען [כי ארצות אפריקא נפלו בחלקו של חם].

<sup>ה</sup> במהרש"א סנהדרין (שם): אקרו להם תורת משה [נצחתכם] כו'. הוא מדרך הענוה, כשהם ינצחוני תאמרו הדיוט שבנו נצחתם, וכשאני אנצחם אל תתלו הנצחון, כי אלא תורת משה נצחתכם. וואולי עוד, שאמר זה לפי שמדוך המתוכחים שלא להשיא לדבר את חברו לדבר אחר, אלא תמיד הוא רואה לנצח חברו ממקום שבו, ובאותו דבר עצמו שהביא חברו לראיה הוא מביא ראיה לנצחו. ולזה מבואר שאמר להם מהיכן אתם מביאים ראיה מן התורה, אף אני כו'. והוא שאמר אם אני אנצח אותם אקרו להם תורת משה נצחתכם, לפי שאתם באים בנצחונה של תורה שנאמר בה ארץ כנען לגבלתיה, והיא התורה בעצמה נצחתכם, שנאמר ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו.

ואיכא למידק בטענתם, דכיון דבני אפריקא היו באים בראיה מן התורה, מדכתיב בה ארץ כנען לגבלתיה, על כרחך יאמינו במה שכתוב בתורה, ואם כן אין להם פתחון פה כלל, דכמה כתובים בתורה שהקב"ה נתן לישראל ארץ שבעה עממים, צוה (דברים כ, טו) שלא יחיו מהם כל נשמה. וכמאמר רבי יצחק, מה טעם פתח בבראשית, שאם יאמרו אומת העולם ליסטים אתם כו' אמרו להם הקב"ה בראה ונתנה להם וברצונו נטלה ונתנה לנו. והיא תשובה נצחת למי שיאמין בתורה. וועד אף אם באמת תשובה זו דכתיב ארור כנען עבד יהיה תשובה נגד בני אפריקא שהם מזרע כנען, הנה תשובה זו מוסיף שאלה נגד פני המלך אלכסנדרוס מוקדון שהיה מבני יפת, דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב, דהיינו שם יפת, ויהיה החצי לבני שם והחצי השני לבני יפת, שמוזה הטעם הוצרך רבי יצחק [לומר] שאמרו להם הקב"ה בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, כי טענת מה שקנה עבד קנה רבו אינו מספיק כי אם נגד בני כנען, ולא נגד בני יפת, והחצי אחר שלהם הוא, כמו שכתב הראש"ם בתחלת פרשת בראשית.



סו

והקשה במהרש"א דאם רצה להביא להם ראיה מן התורה, הלא היה יכול להביא מכמה פסוקים המבוארים בתורה שהקב"ה נתן את ארץ כנען לבני ישראל, ולמה הוצרך להראיה שהם העבדים

[ולפי זה] פרעגט ער [במהרש"א, דאם כן קשה על טענת בני אפריקא], דו פאָדערסט פון די תורה? [והלוא] די גאַנצע תורה הקדושה איז דאָך פיל [עם פסוקים כאלו, ווי] פֿי תבאו אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נָתַן לָכֶם, אז דער בורא כל עולמים האָט געגעבן אַרץ יִשְׂרָאֵל פֶּאָר אִידֵן. די גאַנצע תורה איז דאָך פיל מיט דעם. [ואם כן] וואָס האָט ער געדאַרפט ענטפערן [מה שקנה עבד קנה רבו. וכי] ווייל ער האָט געטראָפֿן אַרץ 'כְּנָעַן' לְגַבְלֶתֶיהָ סָבִיב, ווייל ער האָט געטראָפֿן אין אַ פסוק, אויף דעם אַרױף פרעגט ער פון די תורה הקדושה אז ס'גיהער גאָר זייער'ס, ווייל ער זאָגט אַרץ 'כְּנָעַן'.

פרעגט ער אַ קְשִׁיָא [במהרש"א דהיה יכול להשיב להם כן] די גאַנצע תורה איז פיל [עם הבטחת נתינת הארץ לבני ישראל, ולמה לא השיב להם גביהה בן פסיסא מכל אלו הפסוקים].

סו

ומתרחץ במהרש"א, כי נתינת הארץ הנוכר בתורה הוא רק בתנאי כשישמרו ישראל את התורה, ולזה הם באו בטענה שמכיון שלא שמרו את התורה כראוי, על כן בטלה נתינת הארץ. ולזה השיב להם מהפסוק 'עֲבָדִים יְהִיֶה לְאֻחָיו, דפירושו שהיו עבדים לעבדים, דאף בומן שבני שם הם עבדים לבני יפת, עדיין בני כנען עבדים לבני שם

זאָגט דער מהרש"א<sup>ל</sup> [לתרחץ, דהנה כשבאו בטענה לפני אלכסנדר מוקדון] דאָס איז געווען ביים בית שני, [און] ביים בית שני איז נישט געווען קיין שְׁלֵמוֹת [במצב הכלל ישראל וגאולתם]<sup>ל</sup>, וְהָרָאִיָה זיי זענען דאָך געווען אונטער די אומות<sup>ל</sup>.

און אַרץ יִשְׂרָאֵל איז על תנאי געגעבן געוואָרן [פאר אידן], אז דאָס איז געבינדן [מיט שְׁמִירַת התורה ומצוות]. דער בורא כל עולמים [התנה עמהם], טאַקע אפילו מ'האָט [עם] געגעבן, אָבער מ'האָט געגעבן מיט אַ תנאי פון שְׁמִירַת התורה, [וכדכתיב] [תהלים קה, מה] בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקֵּיו וְתוֹרֹתָיו יִנְצְרוּ.

- איך בין אין דעם מאָרץ אין ויואל משה<sup>ל</sup>, איך ברענג כמה מאמרי חכמינו ז"ל - אז ס'איז געווען על תנאי [זה], מ'האָט נאָר געגעבן [ארץ ישראל, על מנת שישמרו התורה]. -

<sup>ל</sup> במהרש"א שם (בתיורצו): והנראה לפי זמן המעשה הזה שהיה בתחלת בית שני, כי אלכסנדרוס היה בזמן שמעון הצדיק כדאיתא ביומא (טו). [ושמעון הצדיק היה כהן גדול בתחילת בית שני]. ותמיד מיום חורבן בית הראשון היה ידם תקיפה עלינו, בתחלה יד כשדים, ואחר כך יד מלכי פרס ומדי, ואח"כ יד מלכות יון ומוקדון [ארץ מוקדניא]. ○ והיה טענת בני אפריקא על פי דברי התורה, כי באמת ברשעתנו נטל הקב"ה הארץ מאתנו ונתנה לכם, כמו שנאמר (עקב ט, ה) כִּי בְרַשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפְּנֶיךָ, אבל הנה כבר אָתֶם עשיתם כמנונו, כחטאת כל הגוים אשר סביבותיכם, וקאה אתכם הארץ בחורבן בית ראשון, והשליך אתכם לארץ אחרת בחטאתכם, כאשר קאה אותנו בחטאתינו, ועוד היום אתם בחטאתכם ובעונש הזה, שיד אומות העולם תקיפה עליכם, ולא טובים אתם מאתנו, ואתם תשובו לאחוז בארץ הזאת, והנה אנחנו קורמים לזכות בה מצד ירושה, דכתיב בה אַרץ כְּנָעַן לְגַבְלֶתֶיהָ וכנען אבוהון דהננו אינשי הוה.

והיה תשובת גביהה, כי באמת הננו תחת יד אלכסנדרוס והננו לעבדים לו, מכל מקום הקב"ה נתן אתכם להיות עבדים לעבדים, דכתיב אַרְוֵר כְּנָעַן 'עֲבָד עֲבָדִים' יְהִיֶה לְאֻחָיו, שפירש הכתוב שאף אם אחד מאחינו שהם שֵׁם וַיִּפֹּת מוֹשֶׁל בַּחֲבִירוֹ, ויהיה חבירו עבד ונכנע לו, יהיה כנען עבד לאותו עבד. והנה אנחנו היום מבני שֵׁם עבדים ונכנעים לבני יפת, מכל מקום אתם בני כנען עבדים לנו, ועבד שקנה נכסים נכסים למי כו'. ○ וכחאי גוונא פירש רש"י בחומש (נח ט, כו) וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לָמוֹ, אף משגילו בני שֵׁם ימכרו להם עבדים מבני כנען, עכ"ל. ותו לא מיד, זהו הנראה לנו במאמר הזה.

<sup>ל</sup> לפי שגרם החטא, וכמבואר בגמרא ברכות (ד) וברש"י שם (ד"ה אלא שגרם החטא).

<sup>ל</sup> דבומן בית שני היתה ארץ ישראל בתחלה תחת ממשלת מלכי פרס [כמבואר בפסוקי עזרא ונחמיה], ואח"כ תחת מלכי יון, ולבסוף תחת מלכות רומי, ולא כבומן בית ראשון שהיה הכל תחת יד מלכות ישראל.



און דער מהרש"א זאגט אַז דעמאָלטס [היה זאת טענתם]. ער זאָגט [כי טענו] פשוט מיט דעם, אַז אַרץ יִשְׂרָאֵל האָט מען געגעבן [בתנאי המקור] מיט שְׁמִירַת הַתּוֹרָה. האָט ער גע'טענה'ט [הטוען לבני אפריקא, אַז וויבאַלד] ס'איז נישט קיין שְׁמִירַת הַתּוֹרָה ווי ס'קער צו זיין, ממילא איז נישט קיין רִאֲיָה [פון] וואָס די תורה הקדושה האָט געגעבן אַרץ יִשְׂרָאֵל [פאַר אידן, ואם כן] גיי איך צוריק צום אַרץ 'כְּנָעַן' לְגַבְלֶיהָ. [ולכן] האָבן זיי אים נאָר געענטפערט ווייל מה שקנה עבד קנה רבו, זיי האָבן אים נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן [משאר פסוקי התורה]. אַזוי זאָגט דער מהרש"א.

סח

[קושיא יט]

ולפי זה יתפרש היטב גם טענת לסטים אתם, דהכוונה על הומן שלא שמרו את התורה. אלא שעדיין צריך ביאור דאם כן מה השיבו להם כי כל הארץ של הקב"ה וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו, והלא זה תלוי בתנאי של שמירת התורה [ולפי זה יתפרש גם דברי רבי יצחק בחשש טענת אומות העולם שיאמרו לסטים אתם, דהוא גם כן הכוונה שהם יטענו כטענת בני אפריקא לפירוש המהרש"א, דמכיון שלא שמרו את התורה כראוי, על כן נמצא שהם לסטים בכבישת ארץ ז' עממין].

אבל אם כן אכתי יוקשה דאם כן מהו התשובה שמשיבין להאומות לראיה מדברי התורה, כי כל הארץ של הקב"ה וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. והלא בזמן שאין שומרים ח"ו את התורה, לא שייך להביא ראיה לזה מפסוקי התורה, דהלא מבואר בתורה דהארץ ניתנה לנו רק בתנאי שמירת התורה. ולפי דרכינו, הרי מאמר רבי יצחק קאי על שאר האומות ולענין לעתיד לבא (עיין לעיל סוף אות סב), ולשאר האומות לא שייך להשיב להם התיירוץ של גביהה בן פסיסא, שהרי זה לא שייך רק אצל הבני חם.].

סט

[קושיא כ]

במזרחי הקשה עוד, דמטענת לסטים אתם, דהכוונה שהוא ארץ כנען ושייך לבני כנען, מזה משמע בחלקו של חם נפלה, וזה סותר לדברי רש"י בפרשת לך לך שבחלקו של שם נפלה ארץ ישראל

[און] לעולם זיי פלאָגן זיך דאָ אויכעט, דער מזרחי פרעגט דאָך<sup>ב</sup> ס'איז דאָך בחלקו של שם נפלה, וואָס קען מען זאָגן גִּזְלָנִים. [אַבער] רש"י זאָגט דאָך פאַרקערט.

<sup>לט</sup> בוויאל משה מאמר ב' סימן מג, ועוד), עיי"ש מכמה מאמרי חז"ל [ובתוכם גם מדברי מהרש"א אלה], ואכמ"ל.  
<sup>מ</sup> בפ"י הרא"ם (א, א): שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם כו'. אם נפרש לסטים אתם, שכבשתם ארץ שבעת עממין, שהיא שלהם, צריך לומר דסבירא ליה דארץ ישראל בחלקו של חם נפלה, כההיא דשליה כתובות (ק"ב). ומייתי לה בפרק אלו נאמרים (ט"ס לה:), והביאו רש"י בפרשת שלח לך (יג, כב), והוא סותר מה שפירש בפרשת לך לך (יב, ו) גבי וְהַכְנַעְנִי אֶזְרָאֵךְ [דפירש"י: היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו, שנאמר לך יד, יח] ומלכי צדק מלך שלם, לפיכך ויאמר אל אברהם לזרעך אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הזאת (שם יב, ז), עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם]. וְאֵם נִפְרַשׁ לִסְטִים אֲתֵם שלא נתתם החלק המגיע לשאר בני שם, צריך לומר דסבירא ליה דארץ ישראל בחלקו של שם נפלה, כמו שכתב רש"י בפרשת לך לך, והוא סותר מה שכתב בפרשת שלח לך (שם) גבי וְחִבְרוֹן שָׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֶעַן מִצְרַיִם.  
ושמא יש לומר שהן אגדות חלוקות, והרב הביא את שתייהן, כמו שהביא בפרשת יתרו (יח, א) ההיא דמכילתא (יתרו שם) דשבעה שמות נקראו לו, ובפרשת בהעלותך (י, כט) ההיא דספרי (בהעלותך, פסקא כ) דשני שמות נקראו לו, שהן אגדות חלוקות למעייין בם היטב. וכמו שכתב בפרשת שלח לך (קרח טו, ד) ששילוח המרגלים היה קודם מחלוקתו של קרח, ובפרשת אלה הדברים (א, א) כתב וְחִצְרוֹת זו מחלוקתו של קרח, שהיא קודם שלוח המרגלים, כדכתיב (בהעלותך יב, טו) וְאַחֲרֵי כֵן נִסְעוּ הָעָם מִחִצְרוֹת וַיִּחַנו בְּמִדְבַּר פָּאָרָן, וכתיב (שלה יג, ג) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן, והן אגדות חלוקות בהכרח.  
אבל אין לפרש שכל ארץ ישראל בחלקו של חם נפלה, חוץ מיירושלים וסביבותיה שנפלה בחלקו של שם, כדמתרגמינן ומלכי צדק מלך שלם, מלכא דירושלם, ומלכי צדק הוא שם בן נח, כדאיתא בנדרים (לב:). שלהי פרק ארבעה נדרים, משום דמלשון [רש"י] היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, משמע שכל ארץ ישראל בחלקו של שם נפלה.



ע

המשך ההקדמה לקושיא ה-ח, יח [יט-ב]

נאָר לאָמיר זען, איך מײן אַזוי.

די שאַלָה [שיאמרו אומות העולם לסטים אתם] וועט זיין לעתיד, ווען דער בורא כל עולמים וועט העלפן [אז] אידן וועלן אויסגעלייזט ווערן, ס'וועט קומען דער מלך המשיח.

עא

איאא בפסיקתא: דבשעה שמלך המשיח נגלה, הוא משמיע להם לישראל ואומר הגיע זמן גאולתכם. ואם אין אתם מאמינים, ראוי באורי שזרח עליכם, שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך ורח. ועליכם בלבד ורח ולא על אומות העולם, שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וצדק לאמים, ועלך ורח ה' וכבודו עליך ורח. [ונקדים עוד דהנה] ס'שטייט אין דער פסיקתא דרב כהנא<sup>א</sup>, [ווען] דער מלך המשיח וועט קומען, וועט ער גיין אויפן הר הבית, און ער וועט מבשר זיין אידן די גאולה. וועט ער זאגן פאר אידן, אפשר גלייבט עטס מיר נישט, - דעם מלך המשיח. - זאלט עטס קוקן דעם אור, [כדכתיב] וכבודו עליך ורח, עטס וועט זען אזאין אור, און אור נפלא וואס מ'האט קיינמאל נישט געזען, [און] עליהם [איז] החשך יכסה, אויף די אומות העולם, און פאר אידן וועט זיין אן אור גדול. [וממילא ווען] עטס וועט זען דעם אור, וועט עטס וויסן, קאנט עטס גלייבן אז ס'איז דער מלך המשיח. אַזוי שטייט אין די פסיקתא.

עב

ובודאי כי משיח לא ידבר עם אותן שאינם מאמינים בביאת משיח צדקינו

[והנה] לכאורה [תמוה, וכי] דער מלך המשיח וועט עפעס רעדן צו די וואס זיי גלייבן נישט אין ביאת המשיח? [והלא פון אזעלכע] איז דאך נישט קיין רעדע, זיי זענען דאך אפיקורסים.

עג

אלא הכוונה כי הדרך הנכון הוא להתיירא בכל ענין של גאולה, שמה הוא גאולה שוא שהוא איסור חמור ונורא, ולכן בכל גאולה צריכין להזהר מזה עד שיתברר להם שהוא הגאולה האמיתית מן השמים. ולכן יצטרך לומר להם באורו הגדול נאָר וואָס'זשע דען, ווייל מ'וועט נישט גלייבן אין דעם [רק מטעם] ווייל מ'האט מורא מ'וועט 'פארפירט' ווערן [בגאולת שןא], אַזוי ווי ס'איז שוין געווען 'פאלטשע' גאולות, וועט מען זיך פארכטן [אז] אפשר איז דאָס אויך עפעס אַזא מין [זאך]. [און אויף דעם] וועט ער זיי ענטפערן איר זאלט קוקן דעם 'אור'.

<sup>א</sup> בפסיקתא רבתי (פרשה לו): קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך ורח [ישע' ס, א] וכו'. שנו רבותינו, בשעה שמלך המשיח נגלה, בא ועומד על הגג של בית המקדש, והוא משמיע להם לישראל ואומר להם, עניים, הגיע זמן גאולתכם. ואם אין אתם מאמינים, ראוי באורי שזרח עליכם, שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך ורח. ועליכם בלבד ורח, ולא על אומות העולם, שנאמר (שם, ב) כי הנה החשך יכסה ארץ וצדק לאמים, ועלך ורח ה' וכבודו עליך ורח. באותה השעה מבהיק הקב"ה אורו של מלך המשיח ושל ישראל, וכל אומות העולם בחושך ואפילה, והולכים כולם לאורו של משיח ושל ישראל, שנאמר (שם, ג) והלכו גוים לאורך ומלכים לגנה ורחץ, ובאים ומלכים עפר מתחת רגליו של מלך המשיח, שנאמר (שם, מט, כג) וצפר רגליו ילחכו, ובאים כולם ונופלים על פניהם לפני משיח ולפני ישראל, ואומרים להם נהיה לך ולישראל עבדים, וכל אחד ואחד מישראל לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים, שנאמר (זכר' ח, כג) והיה ביום ההוא אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם. [ונועין עיר בגמרא סנהדרין (צ.ט)].



עד

און דאָס איז טאַקע דער אַמֶת, און אַזוי ברויך טאַקע צו זיין [שלא ימהרו להאמין באיזה גאולה, עד שיתברר מן השמים שהוא גאולה האמתית].

עה

ומבואר מזה, שזהו מסימני הגאולה האמתית, כשיראו את האור הגדול של כבוד ה' שיוצא עלינו, אשר כנראה הכוונה על האור הגנוז מששת ימי בראשית

[נאָר] אַז מְשִׁיחַ וועט קומען, [דעמאַלטס] וועט מען זען דעם רעכטן אור, וכבוד ה' עֲלֵיךְ זָרַח. דאָס איז דער אור הגנוז וואָס מ'זעט [דערמיט] מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ.

[און נאָר] ווען מ'וועט זען דעם ריכטיגן אור, דעמאַלטס 'וועט' מען גלייבן, [און דעמאַלטס] 'דארף' מען גלייבן אין מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ.

און אַז מ'זעט נישט קיין אור, און ווער שמועסט [נאָך דכל שכן] חלילה אַז מ'זעט אַ חֲשֹׁכֹת חלילה, פון עֲבֻרוֹת וכדומה, אַ חֲשֹׁכֹת נוֹרָא, טאַר מען נישטאַמאַל גלייבן.

[און] 'איבערדעם' וועט ער דאָס זאָגן [שמא אין אתם מאמינים לי. יען כי באמת ראוי לבקר על ענין של הגאולה, ולהתיירא מגאולת שוא<sup>מב</sup>].

עו

ישוב קושיא ו-1, וקושיא יח-ב

והנה אין ישראל גנאלין אלא בתשובה, ואף שעיקר התשובה השלימה יהיה רק לאחר ביאת המשיח, אבל מכל מקום גם בתחילה כבר ישובו ישראל בסוף גלותן בתשובה אמיתית, ועל כל פנים בתשובה קטנה, וכמבואר בפסוק פרשת נצבים וכמו שמבאר שם בעל העקידה

היצט איז אַזוי.

דער אַמֶת, קיין תְּשׁוּבָה שְׁלִימָה [ועילאה, לא יהיה עד לאחר ביאת המשיח].

[ווי] 'ס'שטייט דאָךְ [נצבים ל, ג] וְשָׁב [ה' אֱלֹקֶיךָ] אֶת שְׁבוּתֶךָ, [לאחר שכבר אמר וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹקֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה'].

זאָגט דאָךְ דער בעל עקידה<sup>מב</sup>, און נאָך אַנדערע מפרשים<sup>מב</sup>, 'ס'שטייט נאָכאַמאַל וְשָׁב אֶת שְׁבוּתֶךָ [ואתה תשוב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה', וקשה דהלא] 'ס'שטייט דאָךְ [שוין] איין מַאֵל וְשָׁבָת, בְּצֹר לָךְ וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹקֶיךָ.

<sup>מב</sup> ועיין בס"ג ואתחנן תשכ"ו (לשון קדשו קונטרס קיא) מה שהאריך שם רבינו בביאור מדרש אחר בענין הכיוצא כזה, והוא גם בעל הגאולה ועז"ת (אות סד-סו). וכעין זה כתב ביואל משה (א, ט) בביאור עוד מדרש כזה, ואכמ"ל.

<sup>מב</sup> בעקידת יצחק פרשת נצבים (שער ק): אמנם אחר שזכר אופן הפכם אל הדרך, והגיעם אל תכלית הריחוק בו, סידר למולו תיקון התשובה הנאותה לו וכו', ואמר (נצבים ל, א-ב) וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֵיךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ וְגו' וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹקֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה'. ירצה כאשר יגיעך תכלית הריחוק מעל ה' אֱלֹקֶיךָ, אשר מחמתו נרחקת גם כן מעל אדמתך ונטל ממך כל טובותיך, הנה יהיה התיקון לך מה שאמרנו למעלה, שהוא תיקון הולכי דרכים בתועתם ללכת היפך המגמה, חזרת פניהם לאחוריהם ממש, עם התמרת ההליכה, כי היא עצמה סוד התשובה. • ולזה וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ, כי סבת ריחוקך לא היה רק כמה שפנית עורף אל אליך, ובמצב ההוא הרבית נסיעותיך יום יום, עד הגיעך אל תכלית הרוחק ממנו, ושהעצה היעוצה לישועתך שתחזור בך וְשָׁבָת פִּנִּיךְ אֶל ה' אֱלֹקֶיךָ, וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אשר יקרא אליך, ותתמיד ההליכה אל קול קריאתו הלוך וקרב, עד שתגיע עָדָיו. והנה כשיסור הריחוק מבינך לבינו, יסור גם כן הפיזור אשר בין קצתכם לקצתכם, גם ריחוקכם מארצכם, כמו שאמר (שם, ג-ה) וְשָׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת שְׁבוּתֶךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצֶךָ וְגו', אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ וְגו', וְהִבִּיאֶךָ אֶל הָאָרֶץ וְגו', וְכָל ה' אֱלֹקֶיךָ וְגו'. וזה ענין מעולה מאד מכוונת התשובה וסודה וכו'.

ולפי שזה עצמו ענין התשובה, סמך (ישעי נה, ז) יָצִיב רָשָׁע דְּרָכֹוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתִּי, וְשָׁב אֶל ה' וְגו'. ויש לדקדק, אחר שיעזוב רשע דרכו, מאי וְשָׁב אֶל ה', עזיבת הדרך ההיא היא עצמה עזם התשובה, כמו שאמרנו. אלא שהענין הראשון הוא הנעשה בהתחלה, בקושי ובחולשא, ורשני הוא הנעשה אחר ההתחזקות וקצת



נָאָר זָאָגְט ער, אידן וועלן [טאַקע] תְּשׁוּבָה טון 'פֶּאָר' בִּיאַת הַמְּשִׁיחַ<sup>מ</sup>, אָבער ס'איז

ההתגברות, והראשון יסיפק לעזיבת הדרך הרעה, והשני להתחזקו לשוב ממנה אל הַפֶּכֶה, והוא התחלת התנועה להתקרב אליו יתעלה. ○ וזה הענין עצמו הוא שכתבו משה רבינו בכאן בענין התשובה, כאשר ימצאו בה בעוצם החולשה וההיעור, שאתה מוצא שהוא הקדים התשובה באמרו וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וגו', וסמך ליה גְּאוּלָּה באומרו וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וגו', ואחרי גְּאוּלָּה תשובה, כמו שנאמר (נצבים שם, ח) וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשִׁמְעָתָּ בְּקוֹל ה' וגו', ואחר התשובה השנית תוספת טובה גְּאוּלָּה, במה שאמר (שם, ט) וְהוֹתִירְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ וגו', ואחרי כן תשובה יתיר חזקה, במה שאמר (שם, י) כִּי תָשׁוּב אֵל ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. והכוונה כי בהיותם שם בחולשתם בארצות אויביהם, לא יעזבו אל הרפיון והחולשׁא עד שיצציאו הפעולות חלושות כפי כחם, כי חולשת הפעולות על הדרך ההיא תחליש הכח יותר, וחולשת הכוחות יותר תחליש הפעולות עד שתאבדו לגמרי, אבל התחזקו בכם בהיותכם בחולשתכם להתחיל התחלה מה מהטויל ומהעזר, במה שתתעוררו לשוב אליו ולשמוע בקולו, כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם אֹתָהּ וְכִיֶּךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ, לפחות תהיה השמיעה ברצון וְכָאֵת נֶפֶשׁ, עִם שֶׁמַּעֲשִׂים לֹא יוֹכֵלוּ לִהְיוֹת שְׁלֵמִים בְּהִיטּוֹכֶם תַּחַת עוֹל הַגּוֹיִם, אבֵּל תִּתְחַזֵּק כְּפִי הַיְכָלֹת יְעוֹד מַעַט וכו'.

והנה זהו באמת התחלת התשובה שאמר עליה וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לִבְּךָ בְּכָל הַיּוֹם אֲשֶׁר הִדִּיתִּיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שְׁמָה, וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וגו'. כי אפילו להיות עולם על צוּרָךְ לְמִשָּׁא כְּבֹד, ראוי שתשיב אל לבבך אלו הטענות, ותתחזק להתחיל בתשובה מעוני, כי הנה אם אתה פותח כחודה של מחט, הנה הוא יפתח אליך כפתחו של אולם, וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצָךְ מִכָּל הָעַמִּים וגו' אם יִהְיֶה נִדְרְךָ וגו' וְהִבִּיאֲךָ וגו', כי הוא יסור עולם מעליך, כי תתקרב למעלה ולמטה, ואז תתחזק במעשים יותר, כמו שאמר (שם, י-י) וְיָמַל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לִבְּךָ וְאֶת לִבְּךָ וְרַחֲמֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ וכו'. ונתן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאֱלֹת הָאֵלֶּה עַל אֲזִיבְךָ וגו', והנה כאשר יגיעוך כל אלו ההצלחות, כבר תוכל להתחזק יותר על התשובה מבראשונה, והוא אומרו וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשִׁמְעָתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה הַיּוֹם, וכבר תוכל על המעשה השלם, מה שלא נאמר תחלה רק השמיעה. ובוהו תתחזק עוד הגְּאוּלָּה והישועה בידך, בהשלמות ענייך, כמו שאמר והוֹתִירְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ בְּפִרְי בְּטֶנְךָ וגו' כִּי יָשׁוּב ה' לְשׁוֹשׁ עֲלֶיךָ לְטוֹב פֶּאֶשֶׁר שָׁשׁ עַל אֲבֹתֶיךָ, שיתמיד הצלותיהם בקיום עצמם ובספוק צרכיהם בשמחה ובטוב לבב, כאשר עשה לאבותיהם, שהוא תכלית ההצלחות, כי בזה יוסיף להם אומץ גדול עוד בהשלמת מעלתם. והוא מה שפירש בסוף (שם, י) כִּי תָשׁוּב בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתַי וְחֻקֵּיךָ הַפְּתוּכָה בְּסֶפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, כִּי תָשׁוּב אֵל ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. והוא שכל מה שיעשו משמירת המצות והחקים התוריים, תהיה כוונתם אל התשובה הנכונה אליו, לא אל יראת העונשים הממיתים, כמו שאמר ראשונה (פסוק י) לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וגו' לְמַעַן חַיֶּיךָ. כי שם יאמר שכבר ימול לבבם הערל לדעת ולהכיר כי אין לו חיים כי אם מידו יתברך, אבל בכאן מולת ההשקפה ההיא, אלא בבחינת הטוב מצד מה שהוא טוב, והוא ענין התשובה השְׁלִימָה יעשו, והוא תכלית שלימותם וכו' [ועיי"ש עור].

<sup>מד</sup> עיין ענין זה בוינאל משה (א, מא), ושם מבאר רבינו כן בשם הישמח משה (פרשת שמות בהפטורה) שכתב וז"ל: על פי הנביא ביערות דבש (ח"ב, דרוש ב), כי מתחילה יהיה גְּאוּלָּה ויחירות, וכאמור מובאל (ברכות לב) אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות, ועדיין יהיה יצר הרע, ואף על פי כן יהיה צדיקים, וזו אמיתת התשובה על מה שחטאו. אחר כך יעביר רוח הטומאה ויהיה כל היעורים של הנביאים, עד כאן דבריו. ותנא דבי אליהו (הכוונה לפרקי ד' אליעזר פרק מג) שאמר אין ישראל עושים תשובה שלימה עד שנגאלין, מסייע ליה, והבן. ○ ולפי זה יהיו שני גְּאוּלָּת, תחילה גשמיית ואחר כך רוחנית, והבן וכו'. ○ והנה אמרו רז"ל (סנהדרין צז:) אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, לכאורה הוא היפך מהתנא דבי אליהו. אבל לא קשה מידי, כי זה תשובה קלה, וזהו תשובה שלימה, ומשם מובאר כן בתנא דבי אליהו להדיא [וכמו שמבאר רבינו ביוז"מ שם מלשון הפרקי ד' אליעזר פרק מג, שאם אין ישראל עושים תשובה אינם נגאלין, ואין ישראל עושים תשובה גדולה עד שיבאו אליהו וכו'. ומדסיים שאחר ביאת אליהו עושים תשובה גדולה, מכלל שקודם ביאת אליהו עושים תשובה קטנה]. ○ ועל פי זה יתבאר (הפטורה שמות) הַבָּאִים יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב [יִצְחָק וְיַעֲרָא יִשְׂרָאֵל], רצ"ל הַבָּאִים בְּזֶמֶן הַגְּאוּלָּה יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב, שישרש בהם מדריגת יעקב על כל פנים, לעמוד ביהודית בהתחזקות על כל פנים בעיקר האמונה לעמוד בכל הנסיונות בחבלי משיח ובמלחמות גוג ומגוג, ועל זה נאמר (ישעי' ד, ג) וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וגו', ואחר הגְּאוּלָּה יִצְחָק וְיַעֲרָא יִשְׂרָאֵל, כמו שכתבתי, וְקָלָא פְּנֵי תְבִל תְּנִיבָה, רצ"ל התנובה מזו, דהיינו וְקָלָא כְּבוֹד ה' וגו' כמ"ש, וכמו שנאמר (שם, יא ט) וְקָלָא הָאָרֶץ דָּעָה וכו'.

ועיין עוד בישמח משה על ש"ס ומועדים (באבקת רוכל) וז"ל: על פי מה שכתבתי מכבר בפסוק הַבָּאִים יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב, דתשובה תתאה יעשו קודם ביאת משיח, ותשובה עליאה אחר ביאת המשיח, נתיישב הסתירה (המובא באיכה רבה פ"ה פסוק כא) [בין הפסוק] שׁוּבוּ אֵלַי [וְנִשְׁאָבָה אֲלֵיכֶם] (זכרי' א, ג), והפסוק הַשִּׁיבֵנוּ (ה' אליך) וְנִשְׁאָבָה (איכה שם), והבן.

<sup>מה</sup> וז"ל הרמב"ם (תשובה ז, ה): כל הנביאים כולן צוו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומידה הן תגאלין, שנאמר (נצבים שם) וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים וגו' וְשָׁבָת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ וגו'. [ועיין בזה בארץ בוינאל משה (שם, מב-מ)].



[נאך] נישט די ריכטיגע תשובה. מ'וועט זיך קערן לתורה, אלעס וועט זיין, מ'וועט מקבל זיין, [אבער] אמת'דיגע תשובה וועט מען טון 'דערנאך'.

עו

והנה האומות העולם, הם לא יראו את האור הגדול של מלך המשיח, רק ישראל. ולכן הם לא ירצו להאמין שכבר בא עת הגאולה לישראל, בידועם לפי מעשיהם של ישראל בזמן הגלות, שאין הם ראויין עדיין לזה. ולכן לעתיד יאמרו האומות, ובעיקר 'שָׂרָי' האומות למעלה, כי לסמים אתם בבבשת ארץ ישראל בזמן המשיח, יען שזה תלוי בתנאי של שמירת התורה

לפי זה איז דאך אזוי.

[דבתחילת בואו של מלך המשיח, הרי] די אומות העולם וועלן דאך נישט זען דעם אור [הגדול שיזרח על ישראל, כי עליהם כתיב החשך ויפלא ארץ ויפלא לאמים, וממילא] וועלן זיי טאקע נישט גלייבן, [ווען] מ'וועט מבשר זיין ביאת המשיח וועלן זיי אים נישט גלייבן [שהוא הגואל צדיק, ושכבר התחילו ישראל בתשובה תתאה], ווארן זיי וועלן וויסן [ווי] די מעשים פון אידן זענען נישט ראוי, [און] מ'האט געגעבן ארץ ישראל [נאך] על תנאי.

עו

[ולכן] איז שוין נישט קשה די קשיא [של המזרחי] פון חלקו של שם [שבחלקו נפלה הארץ, ואם כן למה יאמרו הכנענים בני חם כי לסטים אתם] (קושיא כ).  
[כי לעולם בחלקו של שם נפלה הארץ, אמנם הכוונה כי הגם] מ'וועט וויסן דאס אלעס, נאך זיי וועלן [אבער דאך] האבן א טענה [כי ישראל לא שמרו את התורה כראוי, ולא קיימו התנאי].  
[ועל כל פנים] פון די 'שָׂרָי' אומות העולם [למעלה], וועט זיין א גרויסער קטרוג [ומישובגם קושיא ו, שאין זה עבור הגוים, רק מפני קטרוג שריהם למעלה].

עו

דער מדרש זאגט דאך אזוי<sup>10</sup>, אז זיי וועלן [לעתיד] טענה'ן ווייטער מה בין אלו לאלו, - אזוי ווי ביים ים [סוף, טען כך שר של מצרים]<sup>11</sup>, - הללו מגלי עריות והללו מגלי עריות.

<sup>10</sup> בשיר השירים רבה (פ"ח, פסוק ח) [וכן הוא במדרש תהלים (מזמור טו):] אַחוּת לָנוּ קָטְנָה, אלו ישראל. רבי עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון, לעתיד לבא עתידין כל 'שָׂרָי' אומות העולם באין ומקטרגין את ישראל לפני הקב"ה, ואומרים רבש"ע אלו עבדו עבודת כוכבים ואלו עבדו עבודת כוכבים, אלו גילו עריות ואלו גילו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים, מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין. אמר להם הקב"ה, אַחוּת לָנוּ קָטְנָה, מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו, למה, שהוא קטן. כך כל מה שישירא מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן, בא יום הכפורים ומכפר עליהם, שנאמר (אחרי טו, ל) כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם.  
ובבמדבר רבה (ב, טו) : אם מתכנסין כל אומות העולם ואומרים אנו מוכרים כל ממונינו ועושים את התורה והמצוות, אמר להם הקב"ה אפילו אתם מוכרים את ממוניכם לקנות את התורה, בזיון הוא עליכם, [שנאמר] (שיר השירים ח, ט) אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בַּאֲהָבָה בּוֹ יִבּוֹז לוֹ, באיזו אהבה, באהבתו של תורה, שנאמר (תהלים קיט, יז) מִה אֶהְבֵּתִי תוֹרַתְךָ וְגו'. א אמרו לו למה אין את מקבלנו, אמר להם שאתם חוטאים. אמרו לו [וכן] ישראל אינם חוטאים, אמר רבי ברכיה, מה כתיב אחריי (שם, ח), אַחוּת לָנוּ קָטְנָה וְגו', אמר להם הקב"ה, כשם שהתינוקת הזו כשהיא קטנה והיא חוטאה על אבותיה, אין אבותיה מתרעמין עליה, למה, שהיא קטנה. כך הם ישראל, כשהם חוטאים אין הקב"ה מעלה עליהם וכו'. הא למדת חיבתן של ישראל לפני המקום.

<sup>11</sup> וכמבואר בילקוט שמעוני בשלח (רמז רלד) : וְהָמָּיִם לָהֶם חוֹמָה (בשלח יד, כט). בשעה שירדו ישראל לים ירד גביראל עמהם והקיפם ושמרם כחומה וכו'. דבר אחר וְהָמָּיִם לָהֶם חוֹמָה [חמה כתיב], שיר ס"מ ואמר לפניו, רבונו של עולם [וכן] לא עבדו ישראל עבודה זרה במצרים, ואתה עושה להם נסים. והיה משמיע קולו לשר של ים, ונתמלא עליהם חמה ובקש לטבען. מיד השיב לו הקב"ה, שוטה שבשולם, וכי לדעתם עבודה והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף דעת, ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון. כיון ששמע שר של ים, אותה חמה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים, שנאמר (שם, כח) וַיִּשְׁבּוּ בָּמִים, שבו מישראל על מצרים.



דער מדרש זאָגט דאָך אַזוי. (ווי) דער ישמח משה אין תפלה למשה ברענגט אים<sup>מ</sup>, [און] איך האָב שוין געטייטשט<sup>מ</sup> דעם מדרש, כ'וויל נישט היצט איבער'חזרן דאָ באַריכות.

ובזהרה הק' (תורמו קע:): בזמנא דישׁאל אַעברו לגבי ימא, ובקע קודשאַ בריך הוא למקרע לון ימא דסופא, אַתא ירהב' ההוא ממנא דעל מצרים, ובקע דינא מקמי קודשאַ בריך הוא. אַמר קמיה, מאריה דעלמא, אַמאי אַת בעי למעבר דינא על מצרים ולמקרע ימא לישראל, הא כלהו חייבין קמך, וכל ארְחך בדינא וקשוט. אַלין פלחי כוכבים ומזלות, ואַלין פלחי כוכבים ומזלות. אַלין בגלוי עריות, ואַלין בגלוי עריות. אַלין אושדי דמין, ואַלין אושדי דמין. בההיא שעתא הוה קשה קמיה, למעבר על ארץ דינא וכו', ואַלמלא דאשגח קודשאַ בריך הוא בנכות אַברהם, דאָקדים בצפראַ למעבר פקודא דמאריה ורעותא דיליה וכו' כלהו אַתאבירי בַּימא וכו'.

<sup>מ</sup> לכאורה הכוונה למה שכתב בתפלה למשה מזמור קו (פסוק ב, אות ב), שהביא שם מדרש קרוב לזה, ועיי"ש באורך.

<sup>ט</sup> כיום הקונטרס על הגאולה ועה"ת שיצא לאור באותה תקופה (סימן קכא-קכב). וז"ל רבינו שם: ולכאורה זה פלא, מה זו תשובה לאומות העולם שישאל המה כקטנים, ועדיין קשה קושיותם מה בין אלו לאלו, למה ישראל נחשבים לקטנים ואומות העולם לגדולים, הלא הכל מיירי אף באנשים גדולים למעלה מכ'. וכו' וביותר קשה על לשון המדרש שהביא בפירוש ארץ החיים על תהלים בפסוק (כה, ז) חטאות נעורי ופִשְׁעֵי אֵל תִּזְכֹּר, וכתב שם שיש במדרש שלעתידי יבוא הקב"ה ליתן שכר ועונש, ויקטרגו המקטריים על ישראל ויסדרו עוונותיהם, ויאמר הקב"ה כי קטן יעקב וְדָל (עמוס ז, ב ה), וכל מה שהקטן עושה לא נחשב לו כי קטן הוא, ואחר כך כשבא ליתן שכר לישראל יאמר השטן ומה שכר תתן לישראל שהם קטנים בלתי שכל, ויאמר הקב"ה בְּנִי בְּכֹרִי יִשְׂרָאֵל (כב, ז) וזה פלא, דהוי כחתי מלי דסתרי אהדיה, וכמוכה שטרא לבי תרי. ואם אין הקב"ה שומע לטענותיו של השטן לא הוי ליה להשיב כלל על דבריו, ואחרי שהשיב לו הקב"ה על טענותיו, צריך להשיב לו טענה הנשמעת ותשובה נוצחת, ואין בטענה זו לכאורה לסתור את דבריו וכו'.

אבל נראה בהקדם מה שכתב ק"ז בישמח משה פרשת נצבים לפרש הכתוב (שלא טו, כו) וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וגו' כי לְכָל הָעָם בִּשְׁגָגָה, דקשה קושיא גדולה על עוברי עבירה, ולית נָגַד וכו' נָגַד דיפרקנינה. דממה נפשך, אם הוא מאמין שהקב"ה רואה אותו, האין יש מציאות לעבור עבירה כשהוא עומד לפני מלך גדול וגורא, ואם אינו מאמין שהקב"ה רואה אותו, אם כן הוא כופר בעיקר, וזימא הוה אז שרש בישמח יכונה שלא ימסור נפשו למיתות קשות שלא יכפור בעיקר. ואין שום חירוק על זה, אלא מה שאמרו חכמינו ז"ל (סוטה ג.) אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, ועל שוטה אין קושיא. אבל כל זה הוא, אם אחר כך כשמוכיחין אותו ומשמיין על לבו, הוא שב בתשובה ומתחרט בחרטה גדולה, וחושב בלבו איך הייתי שוטה כזה, ומתבררין הדברים שהכל היה שגגה וטעות, אבל אם גם אחר כך בעת שמוכיחין אותו אינו שב בתשובה, בטל טענה זו. וזה שאמר הכתוב וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כי עשו אז תשובה ונתברר כי לְכָל הָעָם בִּשְׁגָגָה, שאינלא למפרע שהכל היה שגגה וטעות מחמת רוח שטות. יעיי"ש שהארץ בבאיור כל הדברים, והעתקתי רק תוכן דבריו בקצרה.

והנה באמת מי נותן רוח שטות בלבבות של כל בני ישראל מסוף העולם ועד סופו, אין זה אלא הס"מ המשטה את כל העולם בפיתויו, והוא השטן המפתה ושוב עולה ומקטרג, כמ"ש חכמינו ז"ל (בבא בתרא טז.).

ולפי זה אפשר להבין גם כן מה שאמרו ז"ל (תנחומא האזינו סימן ד) שאינו מועיל תשובה אלא לישראל ולא לאומות העולם, וחתרו הרבה מפרשים ליתן טעם לזה, עיין בני יששכר במאמרי חג השבועות (ב, ה). ולפי הנ"ל אפשר להבין, דלפי מה שכתב בישמח משה דעל ידי התשובה באים לטענה זו שהיה הכל שגגה וטעות מחמת רוח שטות, נמצא דגם בעשה תשובה צריכין לטענה זו, דבאמת מצד הדין אינו מועיל תשובה כמו שאמרו ז"ל (ירושלמי מכות ז. ופסיקתא ד"ר כד, ז) שלא הסכימה מדת הדין לתשובה, גם שארי מדות העליונות לא הסכימו, אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו אמר שיועיל תשובה. ויש לומר שהוא מיוסד על מה שיועד הקב"ה כחו של השטן עד כמה הוא מכניס רוח שטות, וזה טעם מספיק שיועיל התשובה לומר ששגגה וטעות היה.

ובגמרא ברכות דף ל"ב אילמלא ג' מקראות נתמוטטו רגליון דשונאי ישראל ואחד מהם הוא המקרא וְאֲשֶׁר הִרְעִיתִי (מיכה ד, ו) שבראתי את היצר הרע. ומבואר בגמרא סוכה (נב.) שהיצר הרע מניח את האומות ומתגרה בהם בישראל, ואם כן אין להאומות טענה כל כך שהיה רוח שטות, שזה בא רק מהשטן שאינו מתגרה כל כך באומות העולם, וכיון שאין להם טענה זו לכן אינו מועיל התשובה, כמו שהוא מדרת הדין וכו'.

ומתורץ בזה דברי המדרשות מה שיאמר הקב"ה לעתיד לאומה"ע, כיון שאז יהיה אחר שיחזור ישראל בתשובה, היא טענה מספקת מה שיאמר להם הקב"ה שדינם בזה כקטנים, כיון שהכל היה בלי דעת, מחמת רוח שטות שבא מגיורו היצר הרע, וכל מה שנעשה בלא דעת דינו כקטן. מה שאין כן אומות העולם שלא התגרה בהם היצר הרע כל כך, אי אפשר לדונם כקטנים בחטאותיהם. ומתורץ גם כן המדרש מה שלעתידי כשיקטרג השטן ויסדר עוונותיהם של ישראל יאמר הקב"ה שדינם כקטן, והוא מטעם הנ"ל, וכשיבוא הקב"ה ליתן שכר לישראל ינסה השטן להשתמש במאמרו של הקב"ה שהם קטנים בלתי שכל, אבל הקב"ה יאמר לו אז בְּנִי בְּכֹרִי



ב

[וממילא לפי האמור] וועלן זיי טענה'ן [לעתידי] עטס זענטס נישט זוכה, עטס זענטס נישט זוכה נאך צו ארץ ישראל, ס'איז נאכנישט [די צייט].

פא

אלא שהקב"ה הבוחן כליות ולב, הוא יראה שכבר הרהרו ישראל בתשובה אמיתית, וגם יראה העתידות מה שישוּבו עוד בתשובה שלימה ועילאה לאחר זה, ועל כן ישקול הקב"ה שכבר הגיע זמן הגאולה וזמן ירושת הארץ דלעתידי לבא

נאָר וואָס דען, דער בורא פֿל עולמים איז בִּחַן כְּלִיּוֹת וְלֵב, [און] ער וועט זען אַז ס'איז דאָ אַמֶּת'דיגע הִרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה, און [גם] עַל שֵׁם הָעֵתִיד [שעתידין לשוב עוד בתשובה שלימה ועילאה, ווען] דער מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ וועט 'שפעטער' מַחְזִיר בְּתְשׁוּבָה זיין דעם כָּלֵל יִשְׂרָאֵל, און ס'וועט אַראַפֿקומען הַשְּׁפַעַת תְּשׁוּבָה, [ווען] ס'וועט קומען מֶשֶׁה רַבֵּינוּ מיטן דור הַמִּדְבָּר, [און] דער בורא כל עולמים וועט זען [אַז ס'איז שוין די צייט], דער בורא פֿל עולמים וועט דאָס 'וועגן' [שכבר שבו בתשובה], דער בורא פֿל עולמים וועט וויסן אַז ס'גיהער יאָ [ארץ ישראל שוין פאר אידן, והיא עַת לְחַנְּנָה בִּי כָּא מוֹעֵד].

פב

אלא שלהאומות לא יוכלו להשיב כן, כי נקודת התשובה הוא דבר התלוי בלב ואינו ניכר לבני אדם, וגם העתידות לא נגלה להם, ולכן יטענו כי ישראל הם למצבים בירושת הארץ. אמנם בפרשיות אלו נרמזה התשובה שיוכלו להשיב להם אָז, ובעיקר נגד המקטרינים, וכמו שיתגלה כל זה לעתיד, ולכן נכתבו בהתחלת התורה כי יהיה בזה צורך לעתיד נגד המקטרג

אַבער פֿאַר די אומות הָעוֹלָם קאָן מען דאָס נישט זאָגן [כי התשובה הוא דבר התלוי בנקודת הלב, ונשקל רק במשקל קל דעות ה'. וכן ענין העתידות מה שישוּבו עוד בתשובה השלימה, זה רואה רק הבורא יתברך. וממילא] וועט זיין אַ גרויסער קִטְרוּג [משרי האומות העולם]. און מ'היט זיך [דאך] פֿאַר אַ קִטְרוּג [למעלה. וממילא] דאָס וויל דער בורא כל עולמים העלפן [בכתיבת אלו הפרשיות בתחילת התורה], אַז ס'וועט זיין אַ קִטְרוּג [יהיה מה להשיב להם]. און אידן אליין דאַרפֿן וויסן [דאָס, כדי] אַז ס'זאל נישט זיין קיין קִטְרוּג [ויוכלו ללמד זכות על עצמם]<sup>א</sup>. [ומיִושב היטב, שאין זה עבור הגוים כלל, אלא עבור הצלתם של ישראל מן הקטרוג שלמעלה].

פג

איבערדעם האָט מען געברויכט האָבן די גאַנצע פֿרָשָׁה [פון בראשית ברא], אַלעס נאָר וועגן לעתידי. [און] לעתידי וועט מען [שוין] געוואָר ווערן [מער] אויף וואָס מ'ברויך דאָס, דעמאָלטס וועט מען זען, וועט מען אַלעס פֿאַרשטיין [האיך שנרמז באלו הפסוקים דחיית טענת המקטרג לעתיד לבא]. [ומיִושב גם קושיא ז, וקושיא יט, כי התירוץ בזה יובן הכל לעתיד. ותירוץ ההוא לא שייך בכל גזלן, ותו לא קשה גם קושיא יח].

יִשְׂרָאֵל, כי לא אמרתי ליתן להם דין קטנים בלי שכל אלא על שעת העבירה, שאז היה בקרבם רוח שטות שהבאת בהם, והיו אַז בלי שכל, אבל כשעשו המצות ולא שמעו לקול השטן, לא היה בהם רוח שטות, אלא שכל זך, ונקראים אַז בְּנֵי בְכִי יִשְׂרָאֵל גדולים בדעה נכונה, ואין בזה שום סתירה. <sup>2</sup> פירוש, שוקל זיין, אַפּוּוּעַן. והכוונה כמו שכתב הרמב"ם (תשובה ג, ב) בענין משקל העונות והזכויות וז"ל: ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות אלא לפי גדולם, יש זכות שהיא כנגד כמה עונות וכו' ויש עון שהוא כנגד כמה זכויות ואין שוקלין אלא בדעתו של קל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות.

<sup>2א</sup> וכמאמר הכתוב (ישעי' מג, כו) סֵפֶר אֶתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק (עי' פסיקתא רבתי פרשה מז).



פר

ישוב קושיא ח

ולתורין זה שישבו להם, נצרך גם לכתוב מה שנברא ביום ראשון ובשאר הימים, שהרי בכל סדר הבריאה כבר נרמזו כל המאורות שבכל השתא אלפין, ושל האלף השביעי, וכמבואר ברמב"ן, ושם רמז גם זה שכבר יגיע אָז וזמן הגאולה

און דעס [מה שמביא הרמב"ן מה שאמרו במדרש דזהו הטעם על מה] שגילה [להם מה שנברא] ביום הראשון וביום השני (קושיא ח).

[יש לפרש] טאַקע ווי דער רמב"ן<sup>יב</sup> זאָגט אַליין ווייטער [כי בבריאת כל יום שבששת ימי בראשית, שם נרמזו המאורות של השתא אלפא שנים של עמידת העולם], און דאָרט ליגט דאָס גאַנצע הַשְׁתַּלְשֻׁלוֹת בִּיז נאָךְ בִּיאַת הַמְּשִׁיחַ, אַלע אַלְפִים, [אין] יעדער אַלף וואָס ס'וועט זיך טון. [ולעתידי לבא] וועט זיין אַ הַתְּגַלּוֹת [להבין מה שנכלל ונרמז בפרשה זו].

פה

ישוב קושיא ח

וכיון דהכל מיירי מן לעתיד לבא, אם כן שפיר יוכלו להוכיח להם אָז מפסוקי התורה, כי אז כבר יאמינו גם האומות בדברי התורה, כשיראו הנסים ונפלאות דלעתיד

און די אומות העולם וועלן 'דעמאָלטס' אויכעט גלייבן [בדברי התורה], ווען זיי וועלן זען די נְסִים וְנִפְלְאוֹת [הרמזים בזה הפרשה]. מ'וועט זיי ווייזן [און] אויפּעפּענען די אויגן. (ומיושב קושיא ח).

וועט מען זיי ווייזן [מפסוקי התורה] אַז פון בְּרִיאַת הָעוֹלָם גאָר אָן [כבר הוכן כל הגאולה שלימה, וכמו שאמרו במדרש<sup>יג</sup> על הפסוק] וְרוּחַ אֱלֹקִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם [זה רוחו של מלך המשיח].

דער מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ [וזמן ואופן ביאתו] איז שוין געווען אָנגעגרייט פון פריער, פון בְּרִיאַת הָעוֹלָם אָן.

פר

סיום ישוב הקושיות דלעיל

איבערדעם הייבט מען אָן [די תורה] פון בְּרִיאַת אָן, [ווייל לעתיד לבא] דעמאָלטס וועט מען געוואָר ווערן 'נאָך וואָס'<sup>יד</sup> מ'האָט דאָס אַלעס געברויכט, דאָס גאַנצע. דאָס וועט מען אויף דעמאָלטס וועט מען דאָס ברויכן, דעמאָלטס וועט דאָס צווייג קומען. [און] דעמאָלטס וועט מען פאַרשטיין דעם תועלת, און דעם תכלית דערפון.

פו

[און ביז דערווייל] היצט דאָרף מען אמאָל<sup>טו</sup> גלייבן אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה בְּתַמִּימוֹת, [אין] וואָס ס'שטייט אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, [און אַז] דאָס איז אַלעס רְמִזִּים וואָס חכמינו ז"ל האָבן אונז מְרַמֵּז געווען וואָס ס'וועט זיך טון לְעֵתִיד. און די אומות העולם אַליין – טאַקע די 'שׂרֵי' הָאֻמוֹת – וועלן טענה'ן לְסִטִּים [אָתָם], וועט מען זיי ווייזן [מה שנרמז] התשובה להם בפרשה זו, און דעמאָלטס וועט מען זען דאָס אַלעס.

<sup>יב</sup> מובא לשונו לעיל בהערה כה.

<sup>יג</sup> מובא לעיל בהערה כד.

<sup>יד</sup> פירוש, צוליב וואָס.

<sup>טו</sup> אמאָל. פירוש, בכל אופן.



קנה

## סיום התורה – וברכת הקודש

דער עיקר איז אז מ'זאל זיין מושג פון בורא כל עולמים. [און] מ'זאל זוכן דעם אמת, מ'זאל וועלן דינען דעם באשעפער, מ'זאל וועלן טון א נחת רוח פארן באשעפער, בכל דרכיו.

קט

מ'זאל די זכיה האבן, מ'זאל דבוק זיין אין די תורה. דאס הייסט עפעס טאקע שבת בראשית הייסט דאס, ווארן דאס איז דער ערשטער שבת נאך די הייליגע טעג, [ולכן נקרא בלשון 'בראשית'] אז ס'זאל בלייבן [אויף א גאנץ יאר]<sup>11</sup>. אדרבה מ'זאל האבן דאס התבוננות, [ווען] מ'איז שוין דורכגעגאנגען די הייליגע טעג .. ווייסט השם יתברך וויאזוי מ'זעט אויס, צי מ'האט זיך עפעס מתקן געווען, [צי] מ'האט זיך עפעס מקשט געווען פארן באשעפער, און מ'האט עפעס אויפגעטון<sup>12</sup>. און מ'האט מיר אז דער בורא כל עולמים וועט אונז העלפן אין דעם יאר. מ'וועל מיר געהאלפן ווערן, מ'וועל מיר זוכה זיין און מ'וועט זען 'אורו' של משיח צדקנו. און ביז דערוויל, דער בורא כל עולמים זאל העלפן טאקע, אז מ'זאל מיר אריינגיין [אין נייעם יאר], ס'זאל טאקע זיין א שנת קדושה וטהרה<sup>13</sup> .. # [ונזכה להתרוממות קרן התורה וישראל, והתגלות כבוד שמים עלינו במהרה בימינו אמן].

<sup>11</sup> עיין בדברי יחזקאל בפרשתן וז"ל: טעם למה נקרא פרשת בראשית שבת בראשית, ולמה לא נקרא כן פרשת נח או פרשת לך שבת נח או שבת לך. אמר מורי חמי הגאה"ק אריה דבי עילאי אבד"ק ווישניצא זלה"ה, דהענין כך הוא, דבימים הנוראים הקדושים כל אדם היה לו אז הרהור תשובה וקיבל אז על עצמו איזה הנהגה טובה, כל איש לפי ערכו ומדרגתו, לכן נקרא שבת בראשית, שמזכירין להאדם שמה שעבר עבר, ומעתה מתחיל סדר חדש, וישתדל את עצמו שיהיה מעתה טוב.

ויעיין עוד בס"ג בראשית תשי"ד (לשון קדשו אות לג-לז) מה שהאריך רבינו בדברי התעוררות בענין זה.

<sup>12</sup> וראוי לציין כי שבת בראשית תשכ"ח חל ביום אסרו חג סוכות, ושמחת תורה היה בערב שבת.

<sup>13</sup> סיום הברכות חסר על הריקארדינג.

